

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Ikonografické zobrazení středověkých militárií
na erbech české šlechty**

Plzeň 2012

Václav Šístek

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Bakalářská práce

**Ikonografické zobrazení středověkých militárií
na erbech české šlechty**

Václav Šístek

Vedoucí práce:

Mgr. Ladislav Čapek

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlášení o autorství

Předkládám tímto k posouzení a obhajobě bakalářskou práci, zpracovanou na závěr studia na Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně, s použitím odborné literatury a pramenů, uvedených v seznamu, který je součástí této bakalářské práce.

V Plzni dne:

.....

podpis autora

Poděkování

Děkuji tímto panu Mgr. Ladislavu Čapkovi za cenné připomínky a rady při vypracování mé bakalářské práce.

Obsah:

1. Úvod	7
2. Cíle práce	8
3. Metodika práce	8
3.1. Vymezení zkoumané problematiky a metodika práce	8
3.2. Chronologické vymezení	9
4. Heraldika	10
4.1. Znak a jeho součásti	11
4.1.1. Štít	12
4.1.2. Přilba a točenice	12
4.1.3. Pole	13
4.1.4. Tinkтуры	14
4.1.5. Heroldské a obecné figury	14
4.2. Historie heraldiky	14
4.3. Ikonografie a symbolika	18
5. Militária zobrazena v erbech	20
5.1. Chladné Zbraně	21
5.1.1. Meč	22
5.1.2. Sekera	23
5.1.3. Kopí	24
5.1.4. Palcát a řemdih	26
5.2. Střelné zbraně	27
5.3. Bojové odění	32
5.3.1. Kroužková zbroj	32
5.3.2. Plátová zbroj	34
5.3.3. Přilba	38
5.3.4. Štít	41
6. Konfrontace erbů s archeologickými nálezy militárií	42
6.1. Zbraně	43
6.1.1. Meč	43
6.1.2. Sekera	47
6.1.3. Kopí	50
6.1.4. Palcát a řemdih	52
6.1.5. Střelné zbraně	53
6.1.6. Střely	54
6.2. Zbroje	56
6.2.1. Kroužková zbroj	57

6.2.2. Plátová zbroj	58
6.2.3. Přílba	60
6.2.4. Štít.....	61
7. Závěr	62
8. Summary	63
9. Seznam použité literatury	64
10. Přílohy	73

1. Úvod

Bakalářská práce bude zaměřena na rozbor a konfrontaci militárií zobrazených na erbech české a moravské středověké šlechty 13. – 15. století s archeologickými nálezy. Práce se bude zabývat rozbořem a vývojem heraldických symbolů zobrazujících středověké zbraně a zbroje. Zpracováním militárií v erbech české a moravské středověké šlechty bych rád zdůraznil význam zbraní a zbrojí v této době, i jejich vývoj a proměnu v časové ose. Tato bakalářská práce je inspirována podobnou studií na toto téma, která je od W. Świątosławského: *Wizerunki militariów w godłach średniowiecznych herbów rycerstwa polskiego* z publikace *Acta Militaria Mediaevalia* (Świątosławski, W. 2006).

Budu vycházet z literatury zaměřené na heraldiku, militária a archeologické nálezy. Základní pramen, ze kterého čerpám zobrazené znaky a erby je Sedláček, A. 2001. Další prameny se zabývají militářiemi a archeologickými nálezy jako např.: Drobná, Z. – Durdík, J. 1956. či Dolínek, V. – Durdík, J. 2008. a potom také články a publikace obsahující jednotlivé nálezy v archeologických periodikách či sbornících.

Mnoho osob nebo šlechtických rodů mělo ve svém erbu zobrazenou nějakou zbraň či část zbroje, která se v daném území a době hojně používala, charakterizovala vlastnosti daných nositelů, měla za úkol povzbudit spojenecké vojáky v bitvě, či zastrašovat jejich nepřítel. Erby nám tak podávají celkem přesný přehled používaných nebo oblíbených zbraní a zbrojí v době jejich vzniku.

2. Cíle práce

Hlavním cílem práce je konfrontace archeologických nálezů militárií se zobrazenými erby české a moravské šlechty. Jedná se tedy o komparaci dosud nalezených či zdokumentovaných militárií se středověkou ikonografií. K hlavním cílům práce bude také patřit porovnání ikonografické stylizace zobrazených militárií s dochovanými originály či jejich podobnosti s doposud vydanými typologiemi, tzn. jakou měrou tyto militária byla ovlivněna heraldickou a ikonografickou stylizací a blasonováním.

3. Metodika práce

3.1. Vymezení zkoumané problematiky a metodika práce

Základem metody byl rozbor a analýza heraldického a ikonografického zobrazení středověkých militárií na erbovních znacích. Syntéza byla založena na komparaci heraldického a ikonografického zobrazení militárií s doklady archeologických nálezů militárií a analýzu obrazového materiálu českých a moravských erbovních znamení v kombinaci s analýzou datovaných hmotných artefaktů. Typologicky rozdílné či citlivé ikonografické záznamy se pak snažím přiřadit k daným artefaktům či zařadit do dané typologie. V práci budu postupovat trochu jiným způsobem než v doporučeném článku. W. Świątosławski nejdříve vyhodnotil militárii, k ní přiřadil erby, stručně vysvětlil historii a poté

podložil nálezy, ikonografií, náhrobky atd. (Świętosławski, W. 2006) V mé práci nejprve obecně zhodnotím jednotlivé militária zobrazená v erbech a v dalších kapitolách k daným skupinám erbů (typologicky podobných) budu přiřazovat archeologické nálezy. Věnovat se každé skupině erbů či jednotlivým zobrazení bohužel nemohu. V článku má W. Świętosławski zahrnuto 59 erbů, vedle toho moje práce zahrnuje soupis erbů z publikace A. Sedláčka v počtu 558 erbů.

Analýza byla založena na formalizované deskripci heraldických znaků vycházející z publikace A. Sedláčka (Sedláček, A. 2002). V databázi v programu Access jsou erby rozděleny na dva hlavní sloupce, kdy první počítá s erbem jako obecnou figurou, a druhý obsahuje militarii v klenotu. Ke každému erbu je přiřazena datace. Deskriptory jsou zde daná militária, která jsou v erbu zobrazena např.: je-li na erbu brnná ruka s mečem, která obsahuje tři různá militária (meč, kroužkové a plátové brnění), zobrazí se daný vlastník u všech tří dotazů. V přílohách je možno dále naleznout tabulku v programu Excel, zobrazující také jednotlivé erby v grafické podobně a typologické tabulky na jednotlivá militária jak z erbů, tak i ze samotných nálezů. Práce dále obsahu tři grafy – první sleduje zastoupení militarií v erbech, druhý jejich četnost v krajích a třetí počet erbů v daných časových intervalech (25 let) (viz. graf č. 1, 2, 3).

3.2. Chronologické vymezení

Sledována budou militária datovaná od první zmínky v erbu až po konec středověku. Zkoumané období tedy bude zahrnovat dobu od roku 1234 po rok 1500 včetně. Mnoho nálezů ale nejde datovat přesně

k jednomu roku, rámcově se proto budu zabývat militářiemi od 13. po konec 15. století.

4. Heraldika

Heraldika je nauka o znacích, jejich popisu, tvorbě a historii. Je to zároveň věda i umění, protože dobrý heraldik musí umět znak nejen popsat, ale i nakreslit (Schwarzenberg, K. 2007. s. 15). Heraldika je tedy určitý druh užitého umění, které je řízeno ustáleným řádem, pravidly a zvyklostmi a podřizuje se vkusu vládnoucího uměleckého slohu. Anglický heraldik Anthony Wagner ji nazývá těsnopisem historie, protože téměř vždy odráží historický vývoj rodu, města či země. Působnost heraldiky se rozšiřuje i na prapory, řády, odznaky, symboly a zahrnuje obě externí stránky lidského jedince: jak touhu po odlišnosti, tak vědomí sounáležitosti. Spolupracuje zejména s vexilologií (nauka o vlajkách), sfragistikou (nauka o pečetích), genealogií a s dějinami umění. Převážnou většinu heraldiky tvoří znaky rodové a osobní (Buben, M. 2003. s. 10).

Znaky mohou sloužit i jako prostředek k označení vlastnictví nad daným majetkem. Najdeme je takřka na všech nemovitostech (hrady, zámky, tvrze, městské paláce a rezidence) na řadě předmětů běžné potřeby a vnitřního vybavení (nábytek, dveře, talíře, příbory, obrazy zobrazující držitele daného erbu), zbraních a osobní zbroji. Dále je můžeme spatřit na náhrobcích, kde vyznačují pochovanou osobu, rodinu, nebo rod. K osobnímu určení jedince slouží erbovní pečeti, hlavičkový

papír s erbem, znakové knižní značky (ex-libris) nebo znaková knižní vazba (supra-libros). Šlechtičtí patroni kostelů a stavebníci chrámů umísťovali své znaky nad kostelní portály, nad kněžiště, nad vítězné oblouky nebo na patronátní lavice či prapory. Rovněž je najdeme i na sochách světců, či na mešních ornátech. Na oltářích lze často spatřit znaky těch, kteří je dali na své náklady zhotovit (Buben, M. 2003. s. 9).

Nejvýznamnější erbovní síň české heraldiky se nachází na hradě Lauf, který se nachází cca. 20 kilometrů od Norimberku. V erbovní síni se nachází 112 erbů Českého království, Opavského vévodství, Moravského markrabství, Svidnického, Slezského a Opolského knížectví (Obr.1). Připomenuta jsou též i sídelní místa biskupů na území Koruny české. Nechybí znaky Prahy, polské Vratislavi a Kutné Hory. Nejobsáhlejší část výzdoby tvoří erby české, moravské a slezské šlechty, ale i císařových spojenců. Některá vyobrazení se poprvé objevují právě na Laufu a jako celek se tato galerie stala evropským unikátem., Všechny erby jsou vytesány do kamene pražským kameníkem. Díky tomu se zamezilo zničení tohoto uměleckého díla (<http://stavitele-katedral.cz/lauf-an-der-pegnitz-jaky-bude-dalsi-osud-erbovni-klenotnice-ceskeho-kralovstvi/>, citováno 10. 4. 2012).

4.1. Znak a jeho součásti

V nejužším slova smyslu znakem rozumíme trvalé znamení ve štítě, jež je vytvořené podle ustálených heraldických pravidel, které určuje fyzickou či právnickou osobu na základě vžitého nebo uděleného práva. Typický šlechtický erb se skládá z několika částí. Mezi základní patří štít,

přilba, příkrývadla, točenice nebo korunka a klenot. Takovému erbů říkáme erb úplný, protože obsahuje všechny základní znakové složky a představuje jen určitou zjednodušenou podobu rytíře připraveného k boji (Buben, M. 2003. s. 14). Slovo Erb (polsky herb, rusky gerb) není slovanského původu, nýbrž německého a znamená zděděný statek (Erbe) (Kolář, M., Sedláček, A. 1902 s. 15). Jednotlivé části jsou standardizované a mají také vlastní terminologii. Slovní popis erbů sestavený podle heraldických pravidel se nazývá blason. Často existuje pro daný erb i nějaký příběh, který vysvětluje význam jednotlivých barev, proč jsou na erbů použita zvířata a symboly atd. Často se dá erb „přečíst“, to znamená, že barvy a symboly napoví jméno jeho nositele (Buben, M. 2003 s. 130-131).

4.1.1. Štít

Štít je nejdůležitější součástí znaku. Jedná se o jeho jedinou povinnou součást. Bývá kreslen buď kolmo nebo mírně šikmo (což je většinou považováno za správnější, neboť to více odpovídá nošení štítů rytíři). Všechny ostatní části erbů mohou chybět a erb stále zůstane erbem, jenom štít ne. Tvar štítu se nikdy nepopisuje, jeho provedení je tedy do určité míry závislé na kreslíři. Ten však musí respektovat určitá pravidla, především umělecký sloh a v některých případech též provenienci (Buben, M. 2003 s. 16-18).

4.1.2. Přilba a točenice

Přilba je v heraldice jeden z doplňků erbů. Lze podle ní (resp. podle

počtu) někdy usuzovat z jaké vrstvy držitel erbu pocházel. V heraldice se setkáváme s trojím typem gotických přileb (hrncová, kbelcová a cylindrová), k nimž se pak přidružila přilba kolčí a turnajová. Takového rozdělení přileb bylo zavedeno Marií Terezií (např. erbovní měšťan mohl používat jednu kolčí přilbu s točenicí). Bohužel ne vždy se toto dodržovalo. V britské či francouzské heraldice měla potom význam i barvy přilby. Přilba se nesmějí nad štítem vznášet, ale musejí na něm spočívat. Přilba sice není nejdůležitější součástí erbu, ale používá se velmi často. Točence je v heraldice věnec vytvořený z konců příkrývadel. V heraldice se začínají točence objevovat současně s příkrývadly. Zobrazují se střídavě ve stejných tinkturách (barvách) jako mají příkrývadla (výjimky se hlásí při blasonování). Výjimečně mívají točence více než dvě tinktury. Točence slouží především k zamaskování přechodu mezi přilbou a klenotem. Někdy mohou být doprovázeny tzv. feflíky, což jsou vlající šňůrky, které z točence vystupují. Někdy se točence stává i erbovní figurou, to znamená, že se objevuje ve štítu. Později byly točence nahrazeny korunkami, které mají stejný účel. Oproti točenicím však byly udělovány: nejprve panovníkům a posléze nahradily točence prakticky úplně (Buben, M. 2003 s. 22-23).

4.1.3. Pole

Pozadí erbu v heraldice, se nazývá pole. Pole může být jednotné a potom je pokryto jednou z tinktur nebo může být rozděleno heraldskými figurami. Při blasonování se tinktura a rozdělení pole uvádí první, až poté se uvádí obecné figury položené na poli. Heraldské figury se používají k rozdělení štítu nebo obecných figur různými geometrickými útvary (většinou linkami) (Buben, M. 2003).

4.1.4. Tinkтуры

Všechny „barvy“ se v heraldice nazývají tinkтуры a dělí se na barvy, kovy a kožešiny. Není-li možné erb vymalovat barevně, využívají se šrafy, které zastupují jednotlivé barvy. V heraldice neexistují žádné pastelové odstíny, ale pouze základní tóny tinktur. Všechny jsou rovnocenné, i když docházelo k polepšením znaků, kdy panovník „polepšil“ stříbro za zlato. Jedním z nejzákladnějších pravidel heraldiky je, že barva nesmí přijít na barvu, kov na kov a kožešina na kožešinu. Tato zásada byla kdysi diktována základním požadavkem heraldiky – zřetelností (Buben, M. 2003 str. 15-16).

4.1.5. Heroldské a obecné figury

Heroldské figury jsou staršího původu než obecné figury a při blasonování mají před nimi přednost. Štít je dělen typy čar na pole různých geometrických tvarů. Obecné figury představují v heraldice zvířata, lidi, nástroje a jiné předměty, které tvoří výplň štítu. Figury bývají stylizované. Důležité je, aby co nejvíce vyplňovaly plochu štítu (Buben, M. 2003 str. 18).

4.2. Historie heraldiky

Samostatnou pomocnou vědou historickou se heraldika stala v polovině 19. století. Heraldika ve smyslu vznikla v první polovině 12. století, kdy se v letech 1135 až 1155 objevují první znaky ve většině evropských zemí (Anglie, Francie, Itálie, Německo, Španělsko). V Čechách se za první erb považuje plamenná orlice dochovaná na pečeti Přemysla

Otakara I. z roku 1192. Nejstarší panský erb je na pečeti Vítka z Prčice z roku 1220. Od roku 1250 se ale jejich počet rychle zvětšuje (Buben, M. 2003. s. 12).

Erb provázel šlechtice po celý jeho život a reprezentoval jeho rod, stav vůči okolnímu světu, ale byl i nositelem jistých práv a povinností, které musel šlechtic dodržovat. Svůj původ má ve vojenském řemesle, kde bylo důležité odlišit jednotlivé urozené bojovníky a jejich družiny, tak i v životě civilním. Tam se nejvíce uplatňuje při stvrzování listin pečeti, na které byl erb vyobrazen. První zmínky o erbech se nám objevují ale daleko dříve. Evropané se s osobními znaky poprvé setkali při křížových výpravách 11. - 13. století v Malé Asii. Přes zbroj oblékali bojovníci bílé košile bez rukávů (varkoč, gambeson). To mělo za účel zmírnění působení slunečních paprsků na kov zbroje – obzvláště při výpravách na jih. Přikrývky z plátna dostaly ovšem i přilby. Používáním nového druhu přileb (hrncová, kbelcová), jež zakrývaly celý obličej, vzniká nutnost rozeznání jednotlivých bojovníků v poli a objevují se první znamení na štítech, přilbách, praporech a přikrývkách koní, která jsou později převzata za osobní znamení (Beneš, C. 1992. s. 9).

Nejsou to však muslimská nebo byzantská knížata, u kterých se znaky poprvé objevují. Firdúsi nám v nesmrtelné „Knize králů“ líčí korouhve perských bohatýrů, na nichž byla tato znamení, která známe i z evropské heraldiky: lev, tygr, levhart, vlk, kanec, zubr, slon, osel, orlice, drak, slunce, měsíc. Tato znamení mají ale ještě starší minulost. V Babylonii, odkud Peršané svou výtvarnou vzdělanost brali, to byla znamení bohů. Z toho můžeme usoudit, že heraldika byla přejata z byzantské a

perské ornamentiky, která dále čerpala náměty z říše Sasánovské (Schwarzenberg, K. 2007, s. 18-25).

Začátky heraldiky ovšem nejsou až tak jednoduché, jak by se mohlo zdát. U nás to není až tak obvyklé, ale v jižním a západním Německu např. znaky pána a jeho leníků jsou stejné nebo jen málo odlišné. Říci, že pán svým leníkům znak udělil, by bylo nesprávné, jelikož si ho v té době teprve sám ustaloval. Jaký byl tedy důvod, že rozeznávací znamení rodů byl právě v prvotní době stejný? Představme si, že křižáci viděli na východě heraldické ornamenty ne jako rodové znaky, ale spíše jako stejnokrojové náměty vojenských a dvorských družin. Prvotní účel osobních znaků byl spíše praktický. Abychom si to představili, musíme si připomenout organizaci rytířských vojsk. Ta se neskládala ze samých rytířů, nýbrž rytíř byl jen ústředním bojovníkem určité skupiny. Ten musel mít navíc při sobě jednoho nebo lépe několik zbrojnošů (panoši – starají se o zbroj a zbraně, koně a zavazadla) dále pak střelci s kuší nebo lukem a pěšáci. Tato skupina pak bojovala pod lenním pánem. Pro identifikaci nejprve sloužil válečný pokřik (některá hesla vešla též do heraldiky). Pán s četnou družinou měl vlastní korouhev a každý rytíř měl svůj kabátec a štít. V počátcích měl tak každý rytíř stejný znak jako lenní pán. Jednotliví rytíři se však od sebe chtěli odlišit, aby v boji kolem sebe udrželi svoje družstvo. Nejdříve si každý zvolil jednoduché klenoty. Během 13. století odlišili také svoje štíty různými změnami a úpravami a začali si volit i znaky nové. Koncem tohoto století je v tom napodobili i zámožnější měšťané. Pravidla v této době ještě nebyla ustanovena, mimo ta, která dávala sama účelnost: totiž snaha naznačit podobnými znaky sounáležitost ať už lenní, nebo krevní (Schwarzenberg, K. 2007, s. 27-28).

Heraldika se rovněž uplatnila v oblasti vzrůstající administrativy vyžadující podpis. Mnoho rytířů bylo bez vzdělání a v této době to ani nebylo potřeba, neboť hlavním úkolem bylo bránit křesťanství ve zbrani. Proto se také stala heraldika vítanou náhražkou jejich gramotnosti. Namísto podpisu stačilo připojit na důkaz pravosti pouze pečeť s osobním znakem. Jako příklad bych mohl uvést podepsání (jak se uvádí v mnohých učebnicích dějepisu) listiny práv a svobod (Magna Charta Libertatum) králem Janem Bezzemkem. Ten ovšem listinu nepodepsal, nýbrž jen otiskl svoji pečeť. Tento problém vrcholí kolem roku 1300. Bylo nezbytné, aby se znaky dědily z otce na syna, protože jinak by heraldika neplnila svou nově nabytou funkci. Dědičnost erbů se stala výrazem prohlubující se feudalizace společnosti a formování šlechty jako uzavřené třídy (Buben, M. 2003, s. 12-14).

Samotný vznik a vzrůstající počet erbů si vynutil potřebu evidence nejen erbů, ale i jejich nositelů. Tak vzniká ve 13. století úřad heroldský. Prvotní náplní byla činnost poslů, hlasatelů, parlamentářů, vyhlašovatelů válek, soudců a rozhodčích při turnajích či šlechtických sporech. K tomu všemu nezbytně museli heroldi znát rytíře, jejich jména, tituly i znaky. Později začali heroldi organizovat a řídit průběhy turnajů, kdy svolávali účastníky, vyvolávali jejich jména, dohlíželi na dodržování pravidel a vyhlašovali vítěze. Mezi další úlohy patřilo znaky popisovat, kreslit je a dbát, aby nedocházelo k jeho opakování (Buben, M. 2003, s. 12-14).

Mezníkem v dějinách šlechtické heraldiky se stal vynález a rozšíření palných zbraní v období 15. - 17. století. Především však ručních, jenž se stávaly stále lehčími, přenosnějšími a přesnějšími. Pokrok ve výrobě zbrojí

a její ochrany postoupil také jistý krok kupředu k ochraně bojovníka, např. rýhované části z kalené oceli schopné odvádět stranou sečné a bodné zásahy či letící šípy. Ovšem proti palným zbraním to poskytovalo pouze skrovnou ochranu. Zavedením palných zbraní do výzbroje se změnila taktika válčení i strategie a obrnění rytíři ztrácí svou výlučnost v bojích a taktéž heraldika svoji přirozenou vojenskou funkci (Bennet, M. a kol. 2007, s. 65).

4.3. Ikonografie a symbolika

Erby představovaly srozumitelný prostředek vyjádření urozenosti. Znamení na štítě mělo jasnou symbolickou hodnotu, zastupovalo šlechtice nebo rod. Bylo způsobem reprezentace, zviditelnění se, vlastnickou značkou, ale současně i dekorativním prvkem či symbolickým motivem. I když bylo provedení erbu do značné míry dáno pravidly (blason), snažili se umělci i samotní šlechtici o zatraktivnění podoby svého rodového znaku. Šlechtic, který chtěl upoutat pozornost na svoji osobu, na své skutky, stál o to, aby se zviditelnil nejen svými činy, ale také například prostřednictvím svého rodového znaku. I díky tomu se do podoby štítu promítají umělecké směry, erby se stávají zdobnějšími, jejich podoba atraktivnější. Především reprezentativní místnosti byly zdobeny výjevy oslavujícími rod, znakovými galeriemi, ale i kurtoazními, alegorickými nebo náboženskými scénami. Hlavně pod vlivem italského umění je malířství na stěnách stále více epické. Na stěnách se odvíjejí příběhy, které budí obdiv u příchozích a poskytují jim inspiraci. Připomínají hrdinské činy, mytologické a rytířské scény nebo historii spojenou s rodem a jejich sídlem (Heilandová, L. 2008).

Každá zbraň z minulosti i přítomnosti indikuje moc. V nálezovém kontextu ukazuje bohatství a společenský status jejího majitele (odznakem vyšších společenských vrstev). Zbraně nebyly jen bojovým nástrojem, ale začaly sloužit ideologii a staly se prostředkem jak působit na mentalitu lidí. Rozvoj výtvarného umění představoval cestu jak tyto rozměry znásobit. Výtvarné umění se tak stalo prostředkem, který přiblížil militária do blízkosti obyčejného obyvatelstva. Je možné je pozorovat na široké škále výtvarných památek (malířství – nástěnné, tabulové, sochařství, náhrobní kameny atd.)(Slivka, M. 2002. s. 589., Lampart, F. 2011. s. 123 - 124).

Např. o noži se říkalo, že byl odvráceným symbolem meče. Byl spojen s pomstou, smrtí, ale také i s obětí, což platí i pro dýku. Nůž i dýku může nositel skrýt, což mohlo naznačovat hrozbu. Oproti tomu meč byl brán jako boží sluha, což zapadá do rytířské politiky. Rytířská služba vznikla z církevních kanónů, čímž byla podřízena církvi a sloužila i k ochraně bezmocných. Rytířova výzbroj představovala soubor ctnostných názvů každé části: Přilba = spes futuri gaudii (naděje na budoucí radost), krk = caritas (láska), meč = verbum dei (slovo boží), štít = fides (věrnost), sedlo a ostruhy = disciplína (výchova), zástava = regni celestis desiderium (touha po nebeském království) a kůň = bona voluntas (dobrá (šlechtná) vůle). Ve stejném duchu se nesla i samotná produkce mečů opatřených inkrustovanými znaky (často kříž, pes – věrnost, lev – zdatnost, beránek – křesťan nebo nápisy – IN NOMINE DOMINI (DEI), BENEDICTUS DOMINOS DEUS MEUS). Tento jev byl patrný už i u římských mečů, které nesly nápisy božstev. Meč hrál důležitou symbolickou funkci při rytířském posvěcení jako atribut pro „nového člověka“. V křesťanské etice bylo dokonce určené používání meče při výkonu spravedlnosti – „usus gladii ad nutum

ecclesiae“ – pro pokoj a právo v každodenním životě (Slivka, M. 2002. s. 589 – 592).

5. Militária zobrazená v erbech

Jak již bylo zmíněno výše, zbraně a zbroje spadají do kategorie obecných figur a bývají často stylizované a upravené. Jsou již od pravěku univerzálním prostředkem k získání jakýchkoliv hodnot (vyjma etických). Proto se stávaly atributy, symboly, insigniemi a odznaky společenského statutu, prestiže, bohatství, významu a moci. Symbolem se nestávala jakákoliv zbraň své doby, ale vždy jen zbraň specializovaná a ta, která svrchovanou účinností náležela k módní a špičkové výzbroji, tedy nikoliv ta, kterou si mohl kdokoliv vyrobit. Atributem královské vlády byl po velkou část evropského starověku, středověku i novověku meč (a žezlo jako miniaturizovaná zbraň). Atributem knížecí moci někdy bývalo kopí. Nálezový kontext zbraní, ikonografické prameny i písemné zprávy od starověku do současnosti shodně svědčí o tom, že některé zbraně získaly symbolický význam, stávaly se odznakem statutu, moci, nadřazenosti, bohatství, atd. Třebaže však meč nebo kopí hrály v jistých momentech úlohu symbolů, nepřestávaly být nikdy zbraněmi, i když někdy jen potenciálními (Kuneš, J. 2003).

S dějinami zbraní je heraldika od doby vzniku úzce spojená. Myslíme tím převzetí určité části zbraně jako heraldického nositele symbolu. Teprve poznání dějin zbraní umožňuje porozumět mnohému v heraldice, např.

cestě od bojové přes turnajovou až k čistě ozdobné heraldice (<http://www.heraldik-1a.com/heraldika.html>, citováno 15. 6. 2012.). V dalších podkapitolách se proto zaměřím na militária zobrazená na erbech české a moravské středověké šlechty. Na jejich historii, archeologické, ikonografické a písemné záznamy.

5.1. Chladné zbraně

K chladným zbraním se řadí celá škála předmětů vyrobených především ze dřeva, kovu a v dřívějších dobách z kamene. Jsou konstruovány tak, aby se daly ovládat silou svalů svého uživatele k boji na krátkou vzdálenost. Charakteristickým rysem chladných zbraní je jejich přímý fyzický účinek prostřednictvím seku, bodu nebo úderu. Podle způsobu použití je tedy dělíme na sečné (meče, tesáky, sekery), bodné (dýka, kord, kopí, píka) a úderné (palčáty, řemdihy, cepy). Hranice mezi nimi nejsou přísně vymezeny. Velká část mečů, nožů či tesáků se dá efektivně využít i k bodným úderům a naopak některé typy kordů se mohly využít i k sekání. Kombinací je samozřejmě celá řada a některé zbraně měly cíleně více funkcí. Dále můžeme zbraně dělit podle způsobu ovládnutí na poboční a dřevcové. Poboční se ovládají jednou rukou a dřevcové díky dlouhé násadě (dřevec) oběma. I zde však existují výjimky (dlouhý nebo obouruční meč apod.) Oblast chladných zbraní je velmi rozsáhlá a jejich vývoj prošel řadou proměn, které se týkaly použitých materiálů i způsobu bojového nasazení (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 8).

5.1.1. Meč

Meč je sečná a bodná poboční zbraň, která má přímou dvojsečnou čepel vybíhající ve špici. Skládá se z čepele, záštity, rukojeti a hlavice. Meč tvořil po staletí hlavní zbraň válečníka. Jeho vývoj nebyl ovlivněn velkou řadou změn, jako např. u palných zbraní. Základním vodítkem k rozpoznání stáří středověkých mečů nám může nejlépe posloužit hlavice a záštitná příčka (záštita), sloužící k zachycování seku vedeného protivníkem. Během staletí se stále více prodlužuje až ve 13. st. dosahuje délky rukojeti. Někdy se můžeme setkat i s příčkami esovitě zahnutými. Meč s prodlouženou záštitou tak připomínal křesťanský symbol kříže. Dle soudobého výkladu měl meč symbolizovat kříž v ruce křesťanských rytířů během křížových výprav. Na těchto mečích se nalézaly nápisy nebo skupiny písmen či zkratky s náboženským obsahem (např. IN NOMINE DOMINI – ve jménu Božím). Během staletí se též prodlužuje a zužuje čepel. Je to reakce na stále se zdokonalující zbroj a ochranné odění bojovníků. Aby se vyrovnal váhový rozdíl, prodlužuje se i rukojeť a ve 14. st. vzniká dlouhý meč (tzv. jeden a půl ruční), ze kterého se následně vyvine meč obouruční. Jednou z příčin prodlužování rukojetí může být i zavedení plátové ochrany rukou. Plátové rukavice jsou mnohem větší a mohutnější než do té doby používané kroužkové „palčáky“ (Beneš, C. 1977. s. 4-6 Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 31-35). Tato teorie je ale málo pravděpodobná. Plátové rukavice na míru nejsou o nic větší než „palčáky“ s výstelkou.

V symbolice byly meče rytířským symbolem moci nad životem a smrtí. Vyjadřuje také spravedlnost a právo, jež jeho nositel hájí. Často se vyskytují meče zkřížené. Znak Božejovských vladyků nalezneme ve znakové

síni na hradě v Laufu. Na Moravě a ve Slezsku je rozšířené starobylé slezsko-polské znamení tři mečů zabodnutých do zlaté koule (jablka) uprostřed štítu. V polovině 13. století je měli ve svém erbu páni z Fulštejna sídlící na Opavsku a na Moravě. Větví rodu byli páni z Křenovic (Chřenovic), hejtmané v Kladsku v dobách císaře Karla IV., jejichž erb zdobí zeď znakové síně na hradě Laufu (Myslivoček, M. 2005. s. 42).

5.1.2. Sekera

Sekera je sečná jednoruční (poboční) zbraň, přestože existují i výjimky (obouruční sekera – ta se řadí mezi zbraně dřevcové sečné) Je typickou zbraní raně historických a raně feudálních období. Tvary seker se v časové linii měnily jen málo a mnohdy se neliší od seker pracovních či řemeslných. Byla to levná a účinná zbraň v dobách válek a sporů. Středověká sekera se vyvinula ze severské „Bartaxt“ (Bradatice). Poprvé se objevuje v 7. století u Vikingů. Čepel měla ostří do oblouku, dole vytažené do jakési bradky, podle čehož obdržela jméno. Horní strana byla rovná. V první polovině 15. století bradatici ukazují kresby v bibli Velislavově a v rukopise Liber depictus. Dalším typem byla úzká sekera s ostřím vybíhajícím symetricky nahoru i dolů – tzv. „Breitaxt“ (širočina). Ta se objevuje v ikonografických pramenech ve 14. století nejčastěji u pěších bojovníků. Od 12. do 13. století se objímka pro nasazení na topůrko mění nejprve na krátkou a později na dlouhou tulej. Ve 14. století se začínají objevovat první výzdobné prvky v zadní části čepele formou rytin nebo prořezků. Ke zbraním s krátkou násadou patří rovněž vrhací sekery (teslíky). Ve staré německé literatuře jsou popisovány jako typické české zbraně středověku. Nicméně v českých sbírkách bylo určeno pouze pět

exemplářů, zatímco v německých a maďarských muzeích se jich nalézají tucty. Existují dva typy vyskytující se na přelomu 14. a 15. století. První z nich je obdařena zašpičatělým řapem a druhá tulejí s rukojetí. Vrhací sekerka tohoto typu je v městském muzeu v Poděbradech (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956. s. 72. Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 122 – 125).

Sekera byla symbolem mužnosti a bojovnosti. Starodávné znamení dvou zkřížených seker bylo údajně znakem starého rodu Vršovců, ovládajícího od 10. do začátku 12. Století Žatecko a Litoměřicko. Dvě zkřížené sekery, patřící vladykům ze Zbraslavic můžeme spatřit na jednom ze znaků v erbovní síni na hradě Lauf (Mysliveček, M., 2005. s. 60-61).

5.1.3. Kopí

Vedle meče je kopí jednou z nejstarších bodných dřevcových zbraní. Bylo víceúčelové, neboť se dalo využít jak k boji, tak i k lovu a ačkoliv se jedná o velmi jednoduchou zbraň, prodělalo dlouhý a složitý vývoj (Beneš, C. 1977. str. 10-11). Byla to velmi důležitá zbraň v jezdeckém i pěším boji, neboť technologická výroba i cena byla příznivá i pro méně majetné bojovníky. Většinou se dělí na kopí jezdecká a pěší. Jezdecká kopí jsou do 12. století poměrně lehká a mohou být použity jako bodná i vrhací zbraň. Vyznačovalo se dlouhou čepelí nožovitého tvaru s úzkou kuželovitou tulejí. Z tuleje pak někdy vybíhají „křidélka“, která zabraňují přílišnému proniknutí kopí do těla protivníka, což mohlo zapříčinit vzpříčení nebo zaseknutí kopí. S příchodem rytířstva se ratiště prodlužuje a zvětšuje se i jeho průměr, aby byl plně využit účinek přímých jízdnicích útoků. Hrot byl nejčastěji kosočtvercový nebo lichoběžníkový. Dlouhá ratiště jsou pak

opatřena záštitným kotoučkem pro ochranu ruky. Neustálé zvětšování rozměrů zapříčinilo další úpravy, kterými musel být jezdec vybaven. Ke konci 14. století bylo ratiště opatřeno vybráním v místě držení ruky a na předním plechu zbroje přibyl podpěrný hák, o který si jezdec opřel kopí ve správné poloze zhruba v polovině jeho délky. Zajímavý hrot mělo i kopí turnajové. Aby se předešlo zbytečným úmrtím, byl hrot opatřen třemi nebo čtyřmi tupými výběžky tzv. „korunkou“ (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 135-138)(Obr. 2). Stejně jako ostatní zbraně i kopí feudálních rytířů byla rozmanitě zdobena. V Národním muzeu v Praze je uložen hrot kopí z 15. století, jehož list je zdoben zlatou tautí, jež byla vyložena gotickými minuskulními písmeny. Krček na přechodu tuleje v hrot je obepjat dvěma dvojitými zlatými pásy a vyplněn rytou šupinovou výzdobou. (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956. s. 73). Pěchotní kopí z období vrcholného středověku bylo všeobecně větší a těžší, než kopí jezdecké. Čepel měla nejčastěji tvar listu se zesílením ve střední části. Stejně jako u kopí jezdeckého se i pro kopí pěší stále zvětšují rozměry. Celková délka čepele (cca 30-40cm) dává tušit, že se jednalo o silnou a účinnou zbraň. Pro české a rakouské země bylo ke konci 14. a v průběhu 15. století charakteristickým pěším kopím bodlo. Dlouhá a úzká čepel čtvercového průřezu napovídá, že se jednalo pouze o bodnou zbraň. Krátké ratiště bylo vsazeno do tuleje kuželového tvaru a většina exemplářů měla záštitný kotouček. Bodlo dokládají ikonografické prameny z druhého desetiletí 15. století a písemné vídeňské záznamy z druhé poloviny 15. století (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956. s. 73-74, Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 138).

Kopí bylo také symbol hrdinství, rychlosti a úspěchu v rytířském klání či bitvě (Mysliveček, M. 2005. s. 32). K pěším zbraním patřilo i „kopí s

hákem“. Hák je nasazen na krčku pod vlastním hrotem (někdy objímkou, jindy vybíhá přímo z tuleje). Sloužilo ke stahování jezdce z koně s jeho následným probodnutím ostrým hákem ve slabinách brnění (Ottova encyklopedie obecných vědomostí F – s. 771). Znamení háku, které vyjadřuje odvahu a vojenskou zručnost, bylo ve veliké oblibě na Moravě, kde je nalezneme na znacích vladyků z Kochtic a Valečtích z Mírova. Předek rodu podle pověsti přišel do knížecího ležení s novou zbraní - sudlicí s hákem. Když pak nastal boj, „znamenité škody činil nepříteli, píchajíc a přitahujíc k sobě bojovníky odporné...“. Kníže jej za statečnost a zručnost, s níž si v boji s novou zbraní počínal, obdaroval erbem s vymalovaným hrotem háku na červeném poli na znamení, že „pole krvavé hrdinstvím jeho učiněno bylo“ (Myslivoček, M. 2005. s. 19).

5.1.4. Palcát a řemdih

Různé palice a kyje se objevovaly v roli zbraní již v raném středověku. Ikonografické zdroje z 11. století (např. tapiserie z Bayeux) znázorňují pěšáky i jezdce ozbrojené údernými zbraněmi. Jedná se o tupé zbraně s krátkou násadou nebo ratištěm. Do první skupiny se řadí palcáty, bojová kladiva a některé řemdihy. Do druhé řemdihy, bojové cepy, kropáče a bojová kladiva na dlouhé násadě. Jedná se o velmi účinné zbraně proti oplechovaným bojovníkům, kterým se těžko zasazovaly sečné nebo bodné údery. Nálezy z konce 13. a 14. století z různých evropských lokalit vynesly na světlo hlavice palcátů s tulejí a nejčastěji se třemi řadami bodců jehlanovitého tvaru. Většina palcátových hlavic z bronzu (výjimku představuje železná hlavice z Čech) měla válcovou tulej, do níž se pravděpodobně vsazovala dřevěná násada. V průběhu 14. století se

vyvinul typ, který měl hlavici opatřenou pery, jež se na krátkou válcovou tulej upevňovala kovářským svařováním nebo letováním. Počátkem 15. století se zhotovovaly palcáty se šestiperými až osmiperými hlavicemi. Tvary per se pohybovaly od jednoduchého lichoběžníku až po složité tvary. Pozdně gotické palcáty měly složitě tvarovaná pera, která uprostřed často vybíhala do hrotu a jejich plochy byly zdobené prořezáváním. Rukojeti měly často žebrované a vlastní úchopová část bylo často z obou stran ohraničena kotoučovými záštitami. Palcát se stal odznakem velitelského postavení, a tuto roli si udržel ještě dlouhá následující desetiletí. K jezdeckým úderným zbraním s krátkou násadou patří rovněž řemdihy. Mají kulatou údernou hlavici posázenou velkým počtem hrotů jehlanového tvaru, která je ke krátké násadě upevněna řetězem (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 146-149). Mezi alternativy patří i koule bez hřebů nebo jen hlavice meče připevněná přivařeným okem na řetěz. V 15. století se tato zbraň hojně využívala, neboť byla účinná proti stále silnějšímu brnění protivníků (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956. s. 76). Díky volnému řetězu se pak nepřenášel náraz i do rukojeti.

5.2. Střelné zbraně

K mechanickým střelným zbraním patří ty, u nichž je střela uváděna do pohybu mechanickou silou. Spočívají v pružnosti vrhacího mechanismu (luk, samostříl). Luk se objevuje již od pravěku jako lovecká zbraň. Potřeba zasáhnout pohybující cíl na velkou vzdálenost byla velmi důležitá pro přežití a velmi rychle se ustálil i ve vojenském řemesle (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956. s. 78). Na západě se luk vyráběl z jednoho kusu dřeva, nejčastěji z tisu, jasanu nebo javoru. Často měl velké rozměry

(anglický dlouhý luk až 180 cm), aby se dosáhlo velkého dostřelu nebo průraznosti. Na východě se ustálil luk reflexní, který byl skládán z několika částí (dřevo, kost, rohovina). Byl menší, a proto se více hodil pro stepní válečníky bojujících ze sedla koní (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 167-169).

Angličtí lukostřelci patřili na vrchol středověkých bojovníků se střelnými zbraněmi. Zručný lučištník byl schopen vypálit třetí šíp dříve, než první dopadl na zem. Síla potřebná k napnutí luku mohla být udržována pouze pravidelným cvičením. To však představovalo nevýhodu, když se začaly objevovat palné zbraně, které nebyly tak náročné na obsluhu a výcvik vojáků a luk se přesouvá pouze do odvětví loveckého nebo turnajového (Bennet, M. a kol. 2007. s. 153).

Do příchodu palných zbraní soupeřila účinnost luku na bitevním poli s jinou střelnou zbraní a to kuší. Konstrukční prvky znali již Římané, ale rozmach zaznamenala až při křížových výpravách koncem 11. století. Její rozšíření proběhlo tak rychle a masově, že římská církev považovala nezbytné označit ji za „vražednou nekřesťanskou zbraň“ a zakázat její používání. Zákaz se opakoval i na přelomu 12. a 13. století, ale neměl žádnou právní sílu a kuše se nerušeně šířila dál. Hlavní částí kuše byl skládaný oblouk lučiště připevněný k dřevěné soše (pažbě) konopným třmenem. Tětiva byla zhotovená ze zvířecích šlach a příčně se omotávala konopnými vlákny. Po napnutí se tětiva zahákla do příčného výřezu v otočném „ořechu“, který byl spojen se spouští. Do žlábků se pak umístila šipka. K napnutí masivního lučiště často pouhá síla rukou nestačila. Nejobvyklejším zařízením ve 14. a první polovině 15. století bylo „cingulum balistearum“. Střelec postavil kuši lučištěm dolů a pomocí třmenu ji

přišlápl k zemi. Na opasku měl upevněn dvojitý hák, jenž zahákl do střední části tětivy, napřímil se a tětiva zaskočila do výřezu v ořechu. Mezi další prostředky sloužila tzv. „kozí nožka“, což bylo zařízení na principu páky. Písemné prameny dokládají, že od čtyřicátých let 15. století se kromě skládaných lučišť používala i železná. K napnutí takové kuše již lidská síla nepostačovala a tak vznikl v Anglii hever na principu kladkostroje (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 171-174). Soupeření těchto zbraní bylo jak na poli technologickém, funkčním, tak i při nasazení v polních podmínkách. Přes velký dostřel byla střelba z kuše pomalejší a její výroba dražší než u dlouhého luku. Výcvik kušníků nebyl tak časově náročný a nejlépe se hodily do obraných pozic při bránění nebo obléhání. Kušník musel být při nabíjení chráněn proti nepřátelské palbě a proto s sebou nosil velký štít (pavézu). Velké armády měly proto často zařazené ve svých řadách jak jednotky lučištníků, tak i kušníků. Příchodem palných zbraní jejich využití na bitevním poli rychle ustupuje modernější výzbroji (Byam, M. 1992. s. 18).

Luk se bohužel neobjevuje ani v jediném případě. Taktika středověkého jízdního vojska však tyto dvě zbraně příliš nevyužívala a navíc to bylo i v rozporu s morálkou rytířstva. Masivní a kompaktní útok jízdy vedený čelně proti řadám protivníka často rozhodl celou bitvu. Při prvních křížových výpravách však západní rytíře překvapila zcela odlišná taktika. Viděli, jak jejich turečtí protivníci kolem nich krouží a z dále na ně vrhají kopí, aby se poté obrátili na útěk a vylákali za sebou franského pronásledovatele, jehož kopí se jen pohupovalo ve větru, a kterého utíkající nepřátelé skolili jediným šípem v okamžiku, když se obrátil zpět ke svým liniím. Tato taktika, v níž Turci vynikali, byla naprosto protikladná té,

již praktikovali rytíři na Západě. Použití luku v boji koňmo se pokládalo za hanebné, hod kopím za odsouzeníhodný a každý boj na dálku budil opovržení. První střety tak přinesly mnoho mrtvých. Přestože tyto zbraně odmítali jako zbraně rytířů nehodné, někdy je použili – pokud bojovali jako pěšáci. Některé proslulé rytíře, například Godefroie z Bouillonu či Richarda Lví srdce, provázel věhlas obratných lučištníků. Přestože byl boj na dálku považován za ostudný, v našich erbech patří střela k nejčastěji zobrazovaným militáriím. To může vést k názoru, že měla význam spíše symbolický, než že se jednalo o hojné využívání luků a kuší rytíři na bojišti. Jejich využití by se dalo předpokládat u obléhání města či hradu, nebo při jeho obraně, spíše než k taktice východních armád v poli (Flori, J. 2008. s. 84-85, 99).

Jako se měnila technologie výroby a tvary u luků a kuší, stejně tak postupoval i vývoj střeliva. Od 11. století se hroty šípů vyznačovaly širokou různorodostí. Kromě hrotů s tulejí a křídélky vznikly rovněž ploché střely tvaru listu, opatřené řapem nebo rozeklané hroty tvaru písmene „V“ se dvěma špičkami. Objevily se rovněž hroty, které díky kosočtvercovému průřezu disponovaly vysokou průbojností. Některé byly štíhlé, jiné robustní, ale všechny měly řap. Hroty nových forem patřily ve 12. – 13. století zjevně k další zbrani určené pro bojovou i loveckou střelbu na velké vzdálenosti – kuši. Ve 14. a 15. století pak plně převážily hroty šípů opatřené tulejí (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 168).

U kuší se během času měnila forma i hmotnost šipky. Šipky pro kuši měly krátké a silné ratiště, v zadní části opatřené stabilizátorem. Do podélného zářezu v zadní části ratiště se vlepoval trojúhelník z

pergamenu, který sloužil ke stabilizaci střely za letu. Hrot šipky býval značně mohutný, nejčastěji 8-10 cm dlouhý a zpravidla kosočtvercového průřezu. K lovu se používaly hroty opatřené křídélky nebo dokonce vidlicí. Od roku 1427 začala i výroba hrotů z kalené oceli, ty však byly dvakrát dražší než železné (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 174-175). Střela byla symbol rychlosti, pohotovosti a bojovného ducha. Stala se velice oblíbenou a rozšířenou erbovní figurou. Na znacích se znázorňuje s nepoměrně velkým hrotem i opeřením tak, aby dobře vykryla plochu štítu. Zálibu ve střelbě u našich předků vyjadřuje velké množství znaků, jejichž erbovní figura je prostřelena šípem (většinou divoké zvíře) (Mysliveček, M. 2005. s. 63).

Mezi další zobrazované obecné figury patří střela zavínutá, či tzv. odřivous. Starobylé znamení české, moravské, slezské i polské heraldiky. Vznik této figury líčí erbovní pověst, v níž malý Saul porazil v zápase obra, jehož knír nabodl na šíp jako vítěznou trofej. Jiná verze vysvětluje figuru jako šíp s navázaným kusem látky namočené do smůly, sloužící k zapalování doškových střech a jiných dřevěných částí dobývaných budov. Znamení odřivous je symbolem pohotovosti, bystrosti a připravenosti k boji. Znakem zavínuté střely se pyšnil starobylý panský rod Benešoviců. Jeho potomci sídlili v kraji mezi Sázavou a Lužnicí na hradech Konopiště, Dubá, Líšno, bechyně a dalších. Členové rozvětveného rodu získali také pozemky na Moravě a Opavsku, kde založili nová panství, dva Benešovy, Kravaře, Tvorkov aj. Podle maleb v síni na hradě Wenzelsburg v Laufu a na stěně paláce píseckého hradu byla na stříbrném štítě červená střela. Běžně se však užívala i opačná barevná kombinace, která se časem více vžíla. Jednotlivé větve, tvořící časem samostatné rody, se odlišovaly svými

klenoty (Mysliveček, M. 2005. s. 47).

5.3 Bojové odění

V dobách, kdy rozhodující a vlastně jedinou metodou boje bylo střetnutí vojsk čelo proti čelu, bojovníka proti bojovníku, kdy boj na větší vzdálenost střelbou byl podružnou součástí bitvy, v těch dobách bylo zcela pochopitelné, že se jednotliví bojovníci snažili chránit sebe sama různými druhy osobní zbroje (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956. s. 45).

Nejvíce rozšířená ochrana od prostých bojovníků až po elitní rytíře byl gambeson neboli vycpávaná zbroj či prošívanice. Jedná se o dlouhou tuniku plněnou vlnou, bavlnou nebo jen obyčejnými hadry. Ve druhém případě se jedná o několik vrstev látky prošitých dohromady. V nejprostších případech se tento druh zbroje používal samostatně (Obr. 3) (např. lučištníky pro volnost pohybu a možnosti rychlého přesunu), často se ale kombinoval s dalšími druhy zbrojí a konkrétně s kroužkovou (drátěnou) nebo plátovou zbrojí (Embleton, G. 2000. s. 13). Další variantou nošenou pod nebo přes zbroj, bylo krzno. Jedná se o koženou část zbroje stejného stříhu jako prošívanice a její úkol byl stejný – zmírnit tupé údery nepřátelských zbraní (Tomič, L. 2009).

5.3.1 Kroužková zbroj

Jako první bych zmínil zbroj kroužkovou, jelikož se mohla využívat jak samostatně, tak i pod zbroj plátovou a i její používání sahá dále do minulosti. Tato zbroj k nám přišla z orientu a je zkompletována z malých

železných kroužků, navzájem do sebe zavěšených tak, že jeden kroužek obsahuje vždy čtyři další. Výchozí surovinou byl tenký stáčený ocelový drátek. Po spojení jednotlivých částí svařený nebo nýtovaný. Takto sestavená zbroj mohla chránit jakoukoliv část těla od nohou po hlavu často i ve více vrstvách. Tento druh zbroje využívali již staří Římané a Germáni, ale setkáváme se s ním téměř u všech národů, které se v boji chránily zbrojí. Drátěné košile nebyly vždy složeny pouze z pravidelných, malých kroužků, tak, jak jsme zvyklí předpokládat. Velmi často vznikaly složité konstrukce, které používaly kombinaci s různě utvářenými destičkami nebo spojující kroužky do různých geometrických obrazců (Beneš, C. 1992. s. 8-11, 50).

První zobrazení kroužkové zbroje se v erbu objevuje roku 1256 u Sudomira z Veselé, a proto bych se zaměřil na její vývoj od tohoto data. Košile sahá jen do půli stehů a i rukávy prošly podstatným zkrácením. Přes zbroj je nošen varkoč, který v teplejších krajích chrání před sluncem a je již opatřen barvami svého nositele. Střih je až do počátku 14. století velmi volný a prostorný. Od 14. století se kapuce odděluje od košile a již netvoří jednotný prvek, ale sahá kolem ramen a kryje horní polovinu hrudi a zad. Tento typ zbroje však nebyl nošen všemi bojovníky – byl velmi drahý a prostý voják neměl prostředků k jeho zaopatření. Vidíme kupříkladu, že za husitské doby (až do roku 1433), stála taková zbroj až 6 kop grošů (Archiv pražský, č. 922) a na konci 15. století mnohdy až 12 kop. Na výrobu kroužků byl kousek kovu, podobný drátku, vytepaný do plochy. Tyto drátky byly spojovány za horka nebo jen studenou cestou – nýtováním. U některých kroužkových pancířů z 15. století vidíme, že vždy jeden kroužek je svařen, druhý snýtován. Později se nacházejí pouze kroužky nýtované.

Tažený drát nebyl používán ani v 16. století, kdy se kroužkový pancíř pomalu ztrácí a zaniká tak i důležité odvětví zbrojního řemesla – brnění (Beneš, C. 1992. s. 8-11, 50).

5.3.2. Plátové zbroje

Vývoj plátové zbroje byl zapříčiněn nejspíše dvěma důvody. První z nich byly turnaje, které vedly i ke změnám ve zbroji jezdeckva. Ty se konkrétně projevily příkládáním železných nebo ocelových destiček k drátěné košili a následným vývojem v plnou plátovou zbroj. Není pochyb, že ti, kteří se často účastnili rvaček a utkávali se v turnajích, stále hledali prostředky, které by jim zajistily dokonalejší ochranu. Na druhé straně se však zdá, že k většině změn v brnění došlo až po skončení zlatého věku turnajů. Je naopak možné, že vývoj pancéřování byl způsoben technickými a taktickými změnami ve způsobu středověkého válečnictví, k nimž došlo ve třináctém a čtrnáctém století. Vojáci ve čtrnáctém století sice drátěné košile stále používali, ale vysoce výkonné samostříly a dlouhé luky byly schopné prorazit jejich kroužky a proniknout zbrojí. To v konečném důsledku vedlo k vývoji pancéřování (plátové zbroje), což je změna, k níž začalo docházet ve třináctém a na počátku čtrnáctého století. (Bennet, M. a kol. 2007. s. 109-110).

Bezpečné důkazy o pancéřování nemáme z dřívější doby než z poloviny třináctého století. K prvním zmínkám o železných plátech se zmiňuje kronikář Guillaume le Breton († 1225), kde popisuje boj mezi Richardem Lví srdce (v té době byl pouze hrabětem z Poitou) a Vilémem de Barres. Guillaume, uvádí, že každý z bojovníků měl na sobě „tvarované

železné pláty“, které sloužily jako mimořádný ochranný oděv pod košilí z kroužkového brnění. Pancéřování, které Richard a Vilém používali, nemělo s největší pravděpodobností sloužit jako primární, ale jako sekundární ochranná výstroj. Na tomto případě však názorně vidíme vývojový proces, z něhož vycházelo první pancéřování, které bylo připevněno k dosavadnímu kroužkovému nebo koženému brnění jako dodatečná ochrana (Bennet, M. a kol. 2007. s. 111).

První prvky plátové zbroje se v Evropě objevují asi od 70. let 13. století. Jedná se o náramenní štítky, které nosí angličtí a francouzští rytíři (Ve Francii se dokonce staly odznakem rytířské hodnosti). V druhé polovině tohoto století, především na jeho konci, dochází k důležitému zlepšení zbrojí. Zprvu se jedná o dutě vykované kusy plechu na ochranu lokte a kolen. Spolu s deskami kryjícími rameno a nohu jsou přikládány na kroužkovou zbroj a sepnuty pomocí kožených pásků kolem končetin. Ke studiu zbroje 13. století nám vedle sfragistiky a heraldiky dobře poslouží díla z různých odvětví výtvarného umění. Nejdůležitější místo zde zaujmají náhrobní kameny – jsou totiž vesměs pečlivě a do detailů provedeny. Mezi nejstarší památky tohoto druhu patří náhrobní kovová deska s reliéfem ležícího rytíře v kostele Stoke d'Aberton (hrabství Surrey v Anglii). Postava je oděna těsně přiléhajícím kroužkovým pancířem, jenž je doplněn kovovými nákolenicemi (Beneš, C. 1992. s.10-11).

Období konce 13. století má rozhodující vliv pro vznik plátové zbroje. To dosvědčuje jeden z nejcennějších a pro dějiny zbraní nepostradatelných obrazových dokladů, jímž je „Codex Balduini Trevirensis“ z první poloviny 14. století. Na jednom z jeho vyobrazení

spatřujeme boj rytířů oblečených v kroužkový pancíř a varkoč s krátkými rukávy. Vznešenější bojovníci mají na noze již plátovou zbroj (Beneš, C. 1992. s. 11).

K dalším prvkům, které se objevují, patří plátová ochrana ramene a krátce po r. 1300 je k ní připojena ochrana paže, složená z překrývajících se lamel. Části zbrojí se stávají stále těsnějšími díky zúžení ve slabinách. Jako další spíše módní doplněk můžeme zmínit špičaté železné boty a pás s rolničkami. Tyto dva prvky se objevují kolem roku 1360. Asi od roku 1350 jsou vedeni zbrojíři stále více snahou zesílit krzno železnými deskami různě připevněnými a složenými. Ponejvíce se jednalo o plech na prsou, na kterém byly zavěšeny dýka i meč. První samostatná polokulovitá deska na prsou se objevuje až po roce 1360. Zároveň se začínají nosit plátové rukavice s krátkou chlopní. Pěkným příkladem je socha sv. Jiří na pražském hradě. Výchozí formou pro vznik této prsní desky nošené nejprve pod látkou jsou tzv. plátové kabáty, které se dostaly během 13. století z Asie do Evropy. Jsou sestaveny z kožené nebo plátěné vesty, jejíž zesilující kovové části jsou přinýtovány zevnitř. Kolem roku 1430 se tento typ ochranné zbroje mění v brigantinu. Nezávislým na krznu se stává přední plech ke konci 80. let 14. století. Již v této době se zde objevuje první dřevcová opěrka připevněná šrouby. Druhá polovina 14. století je skutečným začátkem nového období v konstrukci ochranné zbroje – období plně plátové zbroje. Její nejstarší spodobnění nám představuje socha sv. Jiří z roku 1372 na chrámu v Basileji. Nejstarší dochovaný originál se nachází v Churburgu v jižních Tyrolích a jde o zbroj Vogta von Matsch, která byla zhotovena v severní Itálii kolem roku 1390. A právě italští platněři dokončují přeměnu smíšené zbroje v plně plátovou (Beneš, C.

1992. s. 12-15).

V této době vzniká i další ochrana těla – šorc, což je 3 až 5 pruhů plechu na sebe navazujících a chránících břišní partie. S prodlužováním šorců se přestalo po vytvoření zbrojných šosů v Itálii. Velmi důležitým mezníkem ve vývoji plátové zbroje je rok 1420. Tvoří totiž časovou hranici, do které se technicky vyvíjela plátová zbroj italská. Ta nyní již plně vyhovuje všem požadavkům ochrany i pohyblivosti – další změny jsou pouze vývojem forem, zlepšováním jednotlivostí nebo vyhověním požadavkům módy a zákazníka. Plná plátová zbroj musela naprosto přesně padnou svému objednavateli, tak jako dobrý oblek. V polovině 15. století se do popředí dostávají zbroje Německé. Většina západního obyvatelstva se však stále přiklání k italským typům. Nasvědčuje tomu i velký export v této době. V rozmezí 70. a 90. let 15. století se vyrábí ty nejlepší zbroje, které spatřily světlo světa. Jedná se o vrchol dovednosti platněřů. Rytířská zbroj se šalířem v celé své kráse je příkladem pravidelnosti a elegance. Ani předtím či potom nebylo v takové míře vyhověno požadavku na krásu a přesné provedení, jako v této době. Nejlepším příkladem pro tento typ je pozdně gotická zbroj arcivévody Zikmunda Tyrolského (1427 – 1496) ve sbírce Umělecko-historického muzea ve Vídni (Obr. 4). Koncem 15. století se italská zbroj stává úplně hladkou a ztrácí hranu předního plechu. Všechna gotická ozdoba zbroje mizí a přechází se k hladkosti tvarů (Beneš, C. 1992. s.15 - 16).

Noha bývá na znacích zobrazována převážně v plátovém brnění a s ostruhou, vždy zahnutá, aby tak lépe vyplňovala plochu štítu. V symbolice značí boj i čestnou ztrátu v boji. K obrněné noze v erbu Pešíků z Komárova

se váže erbovní pověst, podle níž byl předek rodu zajat a ukován za nohu společně se svým knížetem. Tím, že si uřízl svoji nohu, uvolnil pouta a dopomohl svému pánu k útěku. Ten jej posléze také osvobodil a obdaroval erbem s useknutou obrněnou nohou. Starobylé znamení tří obrněných nohou spojených ve středu štítu se přisuzuje rodu Milhosticů, jehož původ sahá až do 12. Století. Předek rodu Milhost dostal ve 12. století od knížete Soběslava I. pozemky v Poohří a knížecí dvůr Maštov. Jeho potomci vystavěli ve 13. století v Maštově hrad a psali se odtud Maštovci z Maštova. Stejně krve s nimi byli Martičtí z Rabštejna, kteří měli v erbu také tři stříbrné nohy v červeném poli a od Maštovců se lišili klenotem, chocholem z pěti per (Myslivoček, M. 2005. s. 46).

Ruka se nejčastěji se na znacích vyskytuje v podobě celé paže ohnuté v lokti. Obvykle bývá znázorňována v brnění a většinou svírá nějaký předmět, často meč, vyjadřujíc tím ochranu a spravedlnost. Je vyobrazena na hradě Lauf a patří například vladykům z Čachovic (Myslivoček, M. 2005 s. 57).

Plátová rukavice ze železa nebo ze silné jelení kůže pošité na povrchu ocelovými plátky bývá též nazývána plechovnice. Znamení pevné obrany a rytířského ducha je starou obecnou erbovní figurou (Myslivoček, M. 2005. s. 52).

5.3.3. Přilby

Vývoj válečné přilby můžeme sledovat již v období počínajícího starověku. Jedná se zřejmě o nejdéle používanou ochranu bojovníků

sahající od 3. tisíciletí před naším letopočtem až do dnešních dob (Beneš, C. 2002. s. 6-7) a i v heraldice si vydobyla své místo. Mezi nejčastěji zobrazené přilby patří kolčí (turnajová) a hrncová nebo též kbelcová. Ty spočívají na štítu. Přilba je také symbolem rytířské cti (Mysliveček, M. 2005. s. 56).

Do 12. století u nás převažuje tzv. přilba normanská. Jedná se o kónickou přilbu vybíhající směrem nahoru do špice. Je opatřena nánosníkem a pevně obepíná hlavu. Po prvních křížových výpravách přicházejí první inovace přileb. Nánosník se začíná rozšiřovat, až bylo nezbytné vytvoření očních štěrbin a různě tvarovaných dýchacích otvorů. Tvar se mění ve válcovitý, čelní část se stále více rozšiřuje, až je nakonec kryta kovem celá válečnickova hlava. Postupně se stěny těchto přileb vyrovnávají ve vertikální i horizontální rovině a jejich průměr se zvětšuje tak, že již nenesedají na čelo, ale musí spočívat na vycpávce přes kterou je nasazována kroužková kapuce (Beneš C. 2002. Str. 16 - 21).

Koncem 13. století dostávají přilby (nyní již kbelcové) více kónický tvar a začínají se pod ní nosit malé spodní přilby – šlapy. Používání hrncové přilby v boji přineslo ale nový problém. Celý obličej zmizel a nebylo možno rozeznat nepřítele od vlastního spolubojovníka. V období druhé křížové výpravy dochází k tomu, že válečníci začali na temeno své přilby připevňovat různá znamení v podobě ozdob, pomáhající určit totožnost. Tak vznikl tzv. klenot (více v kapitole heraldika). Ve 13. století začínají dosahovat úctyhodných rozměrů. Námětem pro ně byla plastická spodobně částí těl lidských i zvířecích (např. paže, křídla, paroží atp.). V horkém podnebí bylo třeba chránit kov proti rozpalujícím slunečním

paprskům a vzniká další heraldický pojem – příkrývadla. Stejným způsobem začal bojovník krýt i celou zbroj (Beneš C. 2002. Str. 16 - 21).

Na začátku 14. století začíná hrncová přilba mizet z bojišť a vývoj se vrací zpět ke staré přilbě normanského typu (s drobnými úpravami díky zkušenostem získaných v boji). Zde se vývojová cesta rozchází na dva proudy a to přilby obecného lidu a rytířské. Prostí vojáci používají nejčastěji železné klobouky, barbuty a šalíře (ty si však později oblíbí i rytíři). Šalíře se později vyvíjejí v tzv. útočnou přilbu. Ta se stala tradiční u prostého bojovníka, ale hlavně u jízdy. Můžeme zde sledovat velkou rozmanitost tvarů, jsou však pouze dva základní typy: útočná přilba otevřená a zavřená. U otevřené nejsou lícnice spojeny na bradě. Rytířské přilby se v 15. století stávají úplně uzavřené. Vyvinuly se z velkého basinetu (šlapu s hledím) tím, že se jeho postraní stěny stáhly dovnitř a temenní část se zakulatila. První uzavřené přilby jsou konstrukčně velmi zajímavé. Vznikají v Itálii kolem roku 1420 a jsou v literatuře uváděny pod názvem *armet*. Jejich zvedací hledí je odklopitelné nahoru, postraní části se dají pomocí kloubů rozevřít do stran a na ochranu spodní poloviny obličeje slouží odnímatelná část hledí připevněná k šijové části řemínkem (Beneš C. 2002. Str. 21 - 35).

Kolčí přilbice často zobrazované na erbech se objevují až koncem 14. století a to výhradně pro turnajové klání. Má vejčitý tvar vybíhající v přední části do ostré hrany. Celá váha spočívá na ramenou nositele kde je pevně přišroubována nebo spojena železnými pásky (Beneš, C. 1992. s. 36). Přibližný typologický vývoj přileb přikládám na obrázku č. 5.

5.3.4. Štít

K jedné z dalších nejdéle používaných ochran bojovníka patří bezesporu štít. Sloužil k aktivní obraně jedince proti střelným a chladným zbraním. Nejstarší štíty byly nejspíše upletené z proutí nebo lýka. S technologickým postupem se začalo používat dřevo a kovy. (Ottův slovník naučný S – s. 797). Ještě dnes se štít používá spolu s přilbou k ochraně vojáků nebo pořádkových či speciálních oddílů policie. Typologie štítů je velmi rozmanitá a proto se zaměřím pouze na štíty od 13. do 15. století.

V této době se stále používá tzv. mandlový štít, který vzniká již ve století desátém. Ve 12. století je možno v ikonografii pozorovat jistou diferenciaci ve velikostech štítů. Jejich tvar se pohybuje kolem 100 - 150 cm a horní část dostává místo zaobleného mandlovitého tvaru většinou formu rovnou. Objevují se zde štíty kryjící téměř celou postavu současně s těmi, jenž chrání pouze horní polovinu těla. Velikost štítu pravděpodobně závisela nejen na zálibě a zvyku bojovníka, ale spíše na kvalitě jeho brnění, čím bylo odolnější, tím menší mohl být i štít. Ve 2. čtvrtině 13. století a masově pak po jeho polovině již jezdecké štíty dosahují výšky jen asi 50-100 cm. Jsou trojhranné, se zaoblenými dolními stranami a mírně vyklenuté. Jezdec, který neměl dostatečně chráněné nohy, musel nosit spíše štít dlouhý. To se projevuje i u méně movité (tudíž i hůře obrněné) pěchotě. Tento rozdíl vrcholí ve 14. století a pokračuje do 15. století, kdy rytíři mívají štíty často velmi malých rozměrů, kdežto pěchota používá těžké pavězy, za které se mohou krýt i dva vojáci (Obr. 10). Velmi dlouhé štíty se udržují pouze u křižáků. Např. Fridrich II. zobrazený jako křižák má trojhranný štít od ramene až k zemi, tedy o délce pro evropské poměry již

zcela neobvyklé. Štít byl mimo boj nošen zavěšený za řemen na zádech. Kromě řemene byl štít opatřen i rukojetí, kterou držel bojovník levou rukou, a příčným řemenem kolem krku jako zajištění pro případ, že by potřeboval obě ruce volné a štít tak mohl zůstat v pohotovosti přehozený na zádech. Kapitulárka Karla Velikého, řád Fridrichův stejně jako templářské regule předepisují každému těžkooděnci štít. Nošení štítu bylo tak samozřejmé, že v písemných zprávách je slovo bojovník často při uvádění počtu nahrazeno slovem štít: „s plukem čítající 300 štítů“ atd. S rozvojem palných zbraní ztrácí štít rychle svoji obranou funkci a mizí z evropských bojišť (Choc, P. 1967. s. 175-180. Bennet, M. a kol. 2007. s. 65).

6. Konfrontace erbů s archeologickými nálezy militárií

Zde bych rád porovnal archeologické nálezy s uměleckým ztvárněním na erbech české a moravské šlechty. Jak se dále dočtete, v mnohých případech je konfrontace velmi obtížná, neboť jedním z heraldických pravidel je vyplnění plochy štítu v co největším měřítku při zachování čitelnosti a jednoduchosti. To bohužel mění tvary militárií často až k nejjednodušším tvarům a bližší specifikace či určení je velmi těžké. A. Sedláček identifikoval celou řadu erbů na základě zachovalých pečetí. Pečetidla se stejně jako všechny nástroje ale časem opotřebují, mnohdy se mohlo jednat i o neúplný otisk či nález již nekompletní pečeti. Zaměřím se proto pouze na militária, která mohu určit dle dostupných archeologických nálezů a typologických tabulek. Pro přehlednější srovnání výskytu jednotlivých zbraní a zbrojí jsem vytvořil několik grafů zobrazující četnost

výskytu zobrazení v jednotlivých erbech, počet erbů v krajích a výskyt v časové ose (Obr. 19,20,21). Pro veškeré odkazy na zde použité erby jsem vytvořil tabulkový soubor v programu Excel obsahující jméno, rok a grafickou podobu erbu. K nalezení je v přílohách na přiloženém CD.

6.1. Zbraně

6.1.1. Meč

V českých erbech se meč vyskytuje v 93 osobních znacích a je na druhém místě v množství vyobrazení. Přesto, že se jedná o jednu ze základních zbraní středověké šlechty, je překvapivé, že neobsadil první místo a byl vytlačen strelou. Meč se začíná objevovat na erbech v první polovině 14. století s nejhojnějším výskytem ve Středočeském, Plzeňském a Jihočeském kraji. Na Moravě je to pak kraj Jihomoravský. Na erbech se v drtivé většině nachází jednoruční meč s oválnou nebo též s kotoučovitou hlavicí (typ G-I, J-K, R) a rovnou či mírně se rozšiřující záštitnou příčkou (1, 2, 3, 5). Oválné hlavice a rovné příčky patří mezi nejčastěji používané typy od raného po vrcholný středověk (Oakeshott, E. 1997). Přesto, že je meč ve většině případů držen jen jednou rukou, některé řapy (rukojeti) jsou zobrazeny o poznání delší. Jak již bylo zmíněno výše, obecné figury bývají stylizované do rozměrů, které pomohou co nejvíce vyplnit plochu štítu, ale znak i přesto musí zůstat snadno rozpoznatelný. Proto se mohlo jednat buď o jednoruční meče stylizované nebo byl zobrazen meč dlouhý či obouruční, držen pouze jednou rukou pro větší přehlednost samotného erbu (více viz. přiložená tabulka typologií mečů v erbech k nalezení v přílohách. Typologie čepelí je pouze orientační, neboť kromě tvaru

čepel je potřeba znát i rozměry (Tab. 1.).

Archeologické nálezy mečů na našem území nepatří sice mezi nejčastější, přesto ale máme poměrně bohatou nálezovou základnu. Většina mečů je ale dnes uložena v depozitářích muzeí často bez bližší dokumentace. Jelikož se však jedná o velice typologicky citlivý materiál, pokusím se mu věnovat v co největším rozsahu. Pro větší přehlednost přidávám do příloh tabulku s typologickým rozlišením jednotlivých mečů (Tab. č. 2).

K významným nálezům jistě patří dlouhé meče ze sbírek muzeí v Chocni a Vysokém Mýtě. První meč z hradu Žampach odpovídá typologii XIIIa (typologii sestavil E. Oakeshott a později byl převzat modifikovaným systémem M. Głoska)(Oakeshott, E. 1997., Głosek, M. 1984.) a je datován do přelomu 13. a 14. století. Ze stejné doby pochází typologicky shodný meč z Chocně. Pro oba je typický jeden široký a mělký žlábek ukončený v polovině čepel. Jako nejtypičtější funkční atributy se na čepelích popisovaného typu objevují hlavice typů H, I a K a záštity 1, 2, 3. Na území Evropy patří mezi nejrozšířenější typy vůbec. Druhý meč je téměř shodný. Liší se pouze tvarem hlavice, kterou můžeme klasifikovat jako typ J, jenž se objevuje od 13. do konce 15. století. Zbývající dva lze zařadit do 2. pol. 14. a 1. pol. 15. století. První z nich má nejbliže ke štíhlým, bodným čepelím typu XVII, které se vyskytuje od poloviny 14. do počátku 15. stol. Záštita typu 1, která byla použita, se používá již od mladohradištního období. Hlavice je typu H, vyráběna od poloviny 14. stol. Tyto hlavice patřily k relativně oblíbeným a najdeme je na množství mečů z různých světových sbírek, což potvrzuje i početnost vyobrazení v erbech české a moravské

šlechty. Druhý meč je téměř shodný. Jedinou výjimkou je použití záštity 1b (Žákovský, P. 2009. s. 129-135, Oakeshott, E. 1997, (Obr. 6)).

Dále bych mohl zmínit dva dlouhé meče z muzea v Moravském Krumlově. V prvním případě jde o vzácný nález meče (XVIIIa) se šestiúhelníkovou čepelí a kovářskou značkou nikoliv rytou, nýbrž raženou. S touto technikou se setkáváme až v 16. st. (Głosek 1984, 94-95). Meč má typickou rovnou příčku typu 1, 3 a oválnou hlavici typu J, K. Druhý meč byl nalezen někdy na počátku 20. století za neznámých nálezových okolností někde na katastru obce Loděnice. Tvar meče, hlavice i záštity datuje meč do průběhu 2. poloviny 14. – 1. poloviny 15. století (Žákovský, P. 2008. s. 63-64).

Dosud neznámé vrcholně a pozdně středověké meče ze sbírek Městského muzea v Broumově jistě také stojí za zmínku. Jejich datace se ale pohybuje již na hraně mnou vymezené doby. Až na jednu výjimku nebyly tyto meče v literatuře podchyceny, přestože se jedná v českém a dle P. Žákovského i v evropském měřítku o poměrně unikátní exempláře. Z prvního meče s inv. č. 6958 se bohužel zachovala pouze čepel, která odpovídá nejčastěji používaným typům XIIIa ve středověku. Druhý meč s č. 6957 má nejbližší tvarem k typu XIIa. Hlavici zbraně můžeme klasifikovat typem T5, jehož nejmasovější využití je pro západní i střední Evropu shledáváno shodně v závěru 15. a počátkem 16. století (P. Žákovský dále informuje o dalších nálezech této hlavice z evropských muzeí, ikonografii či na náhrobcích). Meč je vybaven poměrně specifickou záštitou, kterou řadíme k typu 12, pro které je charakteristické esovité prohnutí. S ní se setkáváme od 1. poloviny 15. století, kdy se dostala do stř. Evropy z Itálie.

Typově se třetí meč (č. 6956) blíží k výše popsanému meči č. 6957, od kterého se odlišuje pouze typem záštity (typ 1) a celkovými rozměry. V článku jsou zmíněny další meče, na kterých se objevují tauzované značky jako na mečích z Broumovského muzea, jako např. meč z Východočeského muzea v Pardubicích (typ hlavice opět J, příčka 1 nebo 3) či nález meče na hradě Engelsberku u Horní Lhoty. Ten ovšem bez bližší specifikace (Žákovský, P. 2008. s. 471 – 490).

Poměrně dobře zachovalý exemplář se nachází také v depozitech Slezského zemského muzea, jenž byl nalezen při kopání hrobu na stěbořickém hřbitově na začátku 20. století, jenž byl zprvu mylně datován do doby železné. Čepel studovaného meče můžeme dle morfologických znaků spolehlivě klasifikovat jako typ XVIa s datací do rozmezí pozdního 14. a počátku 15. století. Hlavici meče lze přiřadit k jedné z variet typu K, která je obecně datována od poloviny 13. až do poslední čtvrtiny 15. století. Záštitu můžeme celkem spolehlivě přiřadit k často se vyskytujícímu typu 5, který se objevuje na dlouhých mečích datovaných do průběhu 14.-15. století (Tymonová, M., Žákovský, P. 2012. s. 611 – 615)

Mezi další nálezy mohou ještě zařadit meč z hradu Lelekovice zaniklého roku 1404. Jedná se nejspíše o typ XVIa, s hlavicí blížící se typu H1 a záštitou typu 7 (Ptáčková, J., Unger, J. 1994).

Jako poslední bych zmínil meče z Národního muzea. První meč s inv. č. 156 původem z hradu Kunětická hora má opět typickou rovnou příčku a oválnou hlavici a rámcově spadá od 14. do 15. st. Velmi zajímavý je druhý meč s inv. č. 11 779, který má poměrně netradiční hranatou hlavici

odpovídající typu S, pro kterou jsem na našem území zatím nenalezl analogii a esovitě prohnutou příčku spadající do poloviny 15. st. Třetí meč s. inv. č. 164 má hruškovitou hlavici odpovídající typu T5 a mírnou kuželovitou záštitu (Petráň, J. a kol. 1985. s. 724).

Za zmínku jistě ještě stojí i nález hlavice meče z Mackovic (okr. Třebíč). Jedná se o hlavici typu I, která se objevuje na mečích od 12. – 15. století rámcově datovaná do období 13. – 15. století, kdy zde stála dnes již zaniklá ves Rohoteř. (Sedláčková, L., Žákovský, P. 2007)

Srovnáním informací ohledně výše zmíněných mečů s vytvořenou chronologickou tabulkou jsem došel k závěru, že nejčastěji se vyskytující meče a chronologicky citlivé části ze kterých se skládají (čepel, hlavice, záštity) se stejně hojně objevují i v erbech české a moravské šlechty. Jedná se především o oválné nebo též kotoučovitě hlavice (typ G-I, J-K, R) a rovnou či mírně se rozšiřující záštitnou příčkou (1, 2, 3, 5). Ačkoliv se v erbech objevují i jiné typy, bývá to spíše vzácnost. Výše zmíněné typy proto musely být velmi oblíbeny a to nejen pro jejich funkčnost, ale i vzhled, neboť máme časté doklady archeologické i ikonografické.

6.1.2. Sekera

Sekera jako erbovní znamení je na českých a moravských erbech na třetím místě v hojnosti zobrazení a to počtem 60 kusů. Sekery na erbech bývají často, vyobrazené ve větším počtu (zkřížení nad nebo vedle sebe). Výše zmíněná vrhací sekera se objevuje v jednom znamení a dvojbřitou sekeru má v erbu Panuš de Mirz a také Jan Lapačka z Sukorad. Nejčastěji

se vyskytuje v krajích Moravskoslezském, Středočeském a Ústeckém od 14. do konce 15. století, kde se předpokládá silná návaznost na polské území a s tím spojenými hojnými nálezy seker.

Jak již bylo zmíněno výše (viz. kapitola sekery), byly sekery zvláště ve výzbroji pěších vojáků (především širočiny). Jednalo se zřejmě o zbraně méně movitých válečníků, kde primární účel nám dosud známých exemplářů spadá spíše do výrobní sféry. Nálezy seker patří mezi poměrně časté nálezy. Především u našich severních sousedů se jedná o bohaté nálezové celky, díky nimž vznikla nejedna typologie (např. od A. Nadolského, M. Głoska či A. N. Kirpičnikova). Věnovat se opět všem sekerám a jejich nejbližším analogiím by jistě vydalo na samostatnou práci, proto zde rozvedu pouze nálezy na našem území s možností dohledání analogií ve zmíněných člancích a pokusím se o typologizaci seker zobrazených v erbech díky „nedávno“ vydané publikaci týkající se polských zbraní od M. Głoska (Tab. 3)(Głosek, M. 1996).

V Moravskokrumlovském muzeu se nachází šest exemplářů takových seker (Obr. 7). První dvě se blíží typu IX datovaného do 13. – 16. st. Třetí je typu X v tomtéž časovém rozmezí. Čtvrtá sekera je nejbližší typu Ie, jehož výskyt je obecně shledávám do průběhu 13. až první poloviny 15. st. Poslední dvě sekery náležejí nejspíše typu VIIIa datovaného opět do rozmezí 13. a 16. st. P. Žákovský zde zmiňuje desítky analogií k výše zmíněným sekerám (Žákovský P., 2009. Str. 155 - 159). Jako další mohu jmenovat poměrně masivní sekeru typu X z Nedakonic (Žákovský, P. 2011. s. 495).

Mezi nejčastější sekery objevující se v erbech patří typy X, XI a XIII. Další sekery nacházející se v erbech jsem nedokázal přesně určit. Jedná se především o typy, které jsou v tabulce označeny otazníkem. Přesto, že jsem k nim přiřadil typologii, jedná se pouze o podobnost s tímto typem. K takto tvarovaným čepelím jsem bohužel nenalezl potřebnou analogii. Čepel je rovnoběžná s toporem a bývá velmi dlouhá. Tvarově se blíží obdélníku, který často přechází až k lichoběžníku. Objímka na upevnění toporu nebo ratiště je velmi hubená a protažená směrem od ratiště. Na čepel se napojuje vždy v pravém úhlu přibližně v polovině až horní třetině. V Čechách bývají zobrazovány tři rovnoběžné sekery šikmo vybíhající z jednoho z rohů. Objevují se ale i samostatně a to buď kreslené zešikma, dvě zkřížené nebo ležící na břitu s vodorovným toporem. Jejich nejbližší podobnost jsem našel pouze v Krojích, zbroji a zbraních doby předhusitské a husitské. Jedná se o tzv. německou sekeru ze 14. století, která má ale konce mírně zahnuté směrem k toporu (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956. tab. 19, část V, obr. 11). Přesto tyto sekery zastupují v erbech, u kterých se dochovala grafická podoba 23 případů z 40. S malou odlišností se setkáváme u erbů Buška a Bořita z Sedčic, Jindřicha z Trhlav, Bořita z Budče a Boleslava z Veselé. U těchto seker se je ostří obloukovitě zahnuté a tvarově se nejbližší podobá nálezům sekery z Loděnic (uložená v Moravském zemském muzeu), torzu nalezenému v lese na katastru obce Rychtářova (soukromá sbírka) a polským nálezům z Wąsosz a Międzyrzecz (Žákovský P. 2010) či pracovní teslice, které zmiňuje ve své práci M. Głosek (M. Głosek. 1996. str. 131. (Obr. 8.)). Z této práce je i mnou upravená chronologická tabulka. Další z možností je, že byla sekera stylizovaná do takové míry, že je identifikace již nemožná. Při použití více seker tento tvar nejlépe vyplní plochu štítu a dodrží tak nejlépe heraldická

pravidla.

Závěrem bych tedy mohl říci, že typy seker hojně se vyskytující v typologii M. Głoska (IX – XIII) jsou podobně početné i v české a moravské heraldice a zcela jistě se jednalo o oblíbenou zbraň rytířstva.

6.1.3. Kopí

Kopí se společně s háky nachází v počtu 32 vyobrazení na erbovních znameních české a moravské středověké šlechty. Kopí je zobrazeno na deseti erbech, háky 22 zbývajících. V Čechách se nejčastěji objevuje na přelomu 14. a 15. století v severních a jižních Čechách. Na Moravě se kopí s hákem objevuje už v polovině století čtrnáctého v Olomouckém a Jihomoravském kraji. Sídla moravských šlechticů s kopím jako erbovním znakem se vyskytují i na Slovensku.

Je překvapivé, že se kopí na erbech vyskytuje v tak malém počtu, přesto že se jednalo o jednu z nejpoužívanějších zbraní středověkých rytířů v první fázi bitvy. Kopí s hákem bývá navíc spíše záležitostí pěších oddílů (viz. kapitola kopí). Turnajové dřevce se nevyskytují ani v jednom z případů. Kopí patří též mezi jednu z nejdéle používaných zbraní a patří bezesporu i k jedněm z nejčastěji nalézáných. Jednoduché kopí či bodec mohl zvládnout kdejaký vesnický kovář a i spotřeba materiálů nebyla nijak závratná a tak se jím mohl ozbrojit téměř každý. Práci nám opět stěžuje značná stylizace materiálu, ale i špatný stav dochování. Ve čtyřech případech se jedná zřejmě o sudlici nežli o křídlaté kopí a i v mnohých publikacích je rozdíl mezi sudlicí a kopím s hákem velmi malý – např.: tab.

26 část V. (Wagner, E., Drobná, Z., Durdík, J. 1956). Sudlice měla podobně jednoduchou čepel tvaru širokého trojúhelníka s čočkovitým průřezem. Na začátku tuleje z obou stran přisedala trojúhelníková křídélka. Zcela zjevně se jednalo o velmi účinnou zbraň, která se až do 16. století používala k lovu (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 135). Sudlice se ve světových sbírkách objevuje poměrně vzácně a většinou jen v jednotlivých kusech. Za zmínku stojí několik exemplářů ze sbírek Metropolitního Muzea Umění v New Yorku, Schweizerisches Landesmuseum v Zürichu nebo muzea Wojska Polskiego ve Varšavě. Ve sbírkách moravskokrumlovského muzea se nachází také jeden exemplář. Je však značně obtížné určitě přesnější dataci a není vyloučena ani možnost, že se jedná o novodobou kopii z 19. století (Žákovský, P. 2011. s. 163).

Jedno z nejlépe rozpoznatelných se jeví kopí na ebu Petra z Mikovic. Tvarově je shodné s hrotem nalezeném v katastru obce Loděnice. Jedná se o masivní, ale štíhlé kopí, jehož středem prochází masivní žebro. Dle tvarové shody jej můžeme přiřadit k typu IIa podle A. Ruttkaye či k typu IVa podle A. N. Kirpičnikova. Autory jsou datovány do průběhu 11. – 13. století. (Žákovský, P. 2011. s. 160). Tento erb se ale objevuje v druhé polovině patnáctého století, tedy téměř o 200 let později. Není tedy vyloučeno, že se tvar zachoval i do pozdějších let.

U kopí Jaroslava z Bolšice (1387) však narážíme na další problém. Tvarově odpovídá hrotu kopí ve sbírkách Krumlovského muzea. Toto kopí bylo nalezeno v poloze „Stavení“ u Moravského Krumlova. Tvarem svého hrotu se podobá šipkám objevujících se v rámci celé Evropy. Od nich se však odlišuje svými celkovými rozměry. Nejblíže má k typu V podle A.

Nadolského či k typu IV podle A. N. Kirpičnikova. Pokud bychom tuto klasifikaci hrotu z Moravského Krumlova přijali jako správnou, mohli bychom jej datovat rámcově do průběhu 10. – 12. století. (Žákovský, P. 2011. s. 160). Zde však můžeme opět počítat se značnou stylizací a stav dochování erbu není také dostatečný pro vyvození přesnějších závěrů.

Pro kopí s hákem máme první erbovní doklady již z první poloviny 14. století. Bohužel se mi nepodařilo objevit odpovídající archeologické doklady pro tuto zbraň.

Vzhledem ke špatnému stavu grafického dochování a minimálnímu počtu výše zmíněných erbů proto nemá smysl dále tuto kapitolu rozvádět či se pokoušet dané typy zařadit do typologické tabulky.

6.1.4. Řemdih a palcát

Řemdihy a palcáty jsou ve šlechtických erbech zastoupeny 24 kusy z toho je 22 palcátů a dva řemdihy s nejčastějším výskytem v kraji Středočeském, Zlínském a na Vysočině. První erby zobrazující tyto zbraně se objevují již v polovině 13. století, ale hlavním obdobím jejich výskytu je až přelom mezi 14. a 15. stoletím.

Dle stylizace se dá soudit, že se v pěti případech jedná o palcáty s kulovitou hlavou. Ve čtyřech z nich pobitou hřeby. Tyto palcáty se vyskytují ve východní Evropě počátkem 16. a 17. století. Jedná se o Maďarské „buzdygany“, ukrajinské „pernače“ a polské „bulawy“, které byly v převážné míře odznakem velitelského postavení (Dolínek, V. Durdík,

J. 2008. s. 149). Hvězdicovité hlavice zastoupené počtem osmi kusů jsou bohužel zobrazeny velmi jednoduše a jejich přiřazení do typologie proto nemá smysl. Rámcově je můžeme zařadit do typologie A. N. Kirpičnikova jako ty I, III, IV, či do typologie L. Kovácse – I, II, IV (Obr. 9)(<http://www.uhk.cz>, citováno 25. 6. 2013).

Palcátu na erbu Procka z Kolomut vzhledově odpovídá ten, jenž je uložen v muzeu v Moravském Krumlově. Hlavici má tvořenou původně 14 pery a svým tvarem odpovídá palcátům datovaným do poloviny 15. století. Palcát s téměř analogicky tvarovanou hlavicí byl nalezen například v řece Vltavě přímo pod Karlovým mostem (Dolínek-Durdík 2008, obr. 176). Oproti moravskokrumlovskému exempláři mu však chybí železná tulej (Žákovský, P. 2009. s. 154). Jedná se o typ VI zařaditelný do 15. – 16. století (Kirpičnikov, A. 1966).

Ohledně hlavíc palcátů a řemdihů jsou na nálezy nejbohatší země na východ, severo a jihovýchod od nás viz. ruskie buławy „gwiaździste” z terenu Małopolski (Strzyż, P. 2005). Z českých zemí máme nálezy např. z Plzně (Durdík, T. 1990. s. 419 - 424), Přerovce (Kouřil, P. 2003. s. 649 – 651) či tři palcáty z muzea v Moravském Krumlově (Žákovský, P. 2011. s. 169).

6.1.5. Střelné zbraně

Přesto že se kuše začíná šířit již v 11. století, na našich erbech můžeme vidět pouze dvě zobrazení této zbraně. První je u Martina ze Lstiboře roku 1473 a druhé u pána Zálužeckého z Zalužic (bohužel bez

datace). Vyobrazení kuše u Martina ze Lstiboře (1473), především její zadní část, napovídá, že by se mohlo jednat o zbraň opatřenou kolovrátkem či heverem (ten se objevuje v Anglii cca od 40 let 15. století Proto by se již mohlo jednat o kuši s železnými rameny (Dolínek, V. Durdík, J. 2008. s. 174). O Martinu ze Lstiboře, zakladateli rodu Kamýckých ze Lstiboře, se roku 1448 – 1450 zmiňují v obci Lstiboř, která je nyní v katastru obce Klučov (<http://cestyapamatky.cz/kolinsko/lstibor>). Již v té době měl jistě erb zobrazující kuši. Vzhledem k tomu, že se tato modernizace teprve ve 40. letech ujímá v Anglii, nemůže být pochyb o rychlém šíření pokroku v oblasti zbrojařství v Evropě. Z kuší se na našem území nejčastěji dochovávají fragmenty nepodléhající organickému rozkladu – obvykle to bývají kostěné či parohové součástky či výzdobné prvky. Fragmenty kuší jsou např. z Berouna (Sommer, P. 1983), kde se našel ořech ze spouštěcího mechanismu, dále tu jsou kostěná obložení z českých a moravských nálezů zpracované T. Durdíkem (Durdík, T. 1973) a nálezy ze Mstěnic (Nekuda, R., Kukla, Z. 1998).

6.1.6. Střely

Střely patří mezi obecné figury s největším zastoupením v erbech české a moravské šlechty. Bohužel se jedná i o figury, které jsou také nejvíce stylizovány. Erb musí být jasně zřetelný na 200 kroků, což by u střely, která by nebyla stylizovaná, bylo jen velmi obtížné (<http://www.heraldik-1a.com/heraldika.html>, citováno 15. 6. 2012). Pokusím se proto alespoň o základní rozčlenění zobrazených hrotů.

Nejvíce jsou zastoupeny hroty s křídélky, které odpovídají typologickému schématu 13 – 16a (dle London Museum Medieval Catalogue - Obr. 10) či typu IVa s tulejí (Krajíc, R. 2003. - Obr. 11). Jedná se přibližně o 178 střel. Záměrně uvádím přibližně. Střely jsou často kresleny např. do kříže (se spojenými končíky a hroty vybíhajícími směrem od středu), přerušovány svislými, šikmými či vodorovnými pásky nebo se jedná o tzv. odřivous (více v kapitole střely). Vyskytuje se zde i jeden šíp s hrotem pro lov ptactva. Jedná se o dvojbřitý vidlicový hrot, který můžeme přiřadit do 6 kategorie (LMMC) nebo Va (Krajíc, R. 2003). Další šíp zastoupený jedním erbem je zobrazen pouze v klenotu. Dle hrotu se jedná o typ 4 (LMMC) či typ IVa s řapem (Krajíc, R. 2003). Ve dvou případech je tvar hrotu podobný lipovému listu, pro který jsem nenalezl analogii.

Je s podivem, že se v erbech nevyskytují hroty s řapem nebo řeznými hranami. Hroty s řeznými hranami nebo kosočtverečným profilem mají totiž největší průraznost a nejlépe se hodí do bitev (Kašpar J., 2010). Zobrazena je ale velká variace letek - tvary se pohybují od trojúhelníků s různě posazeným vrcholem přes oblé až po kosočtvercové. Z výše zmíněných důvodů proto uvedu pouze zdroje týkající se nalezených hrotů.

Nález sedmi hrotů s řapem a hraněnými hlavicemi a jedním s kosodélným průřezem hlavice s tulejí z Chvoje - Benešov u Prahy (Hejna, A. 1983). Dvě kosodélné šipky z kuše s tulejí a 23 šipek z Mnichovo hradiště (Chotěboř, P. 1986. s. 186). Zdobená šipka do kuše ze sbírek historického muzea ve Slavkově – nalezena v trati Požáry u Mouchnic (Vyškov) dlouhý hrot s kosodélníkovým průřezem a kruhovou tulejí. Dvě

pásové objímky z barevného kovu zdobené rostlinným motivem a nečitelným nápisem. Na listu je poté ještě vyryto písmeno S. Nápis je proveden písmem žaltářovým, tzv. Gotickou kaligrafickou texturou, která je typická pro práce v kovu v 15. - 16. st. Složitá interpretace – lov, terčové či turnajové střelivo., odznak hejtmanů střeleckého cechu, velitelé střeleckých jednotek nebo movitější střelci s potřebou se od svých spolubojovníků odlišit (Měchurová, Z. 1989).

Soubor 47 střel z luku a kuše z Hrádku u Bolkova se skládá z hrotů s řapem a tulejí a můžeme jej časově zařadit do 13. - 14. st a výjimečně se zde objevují i tvary běžnější spíše pro období 12. st (Hejna, A. 1962).

Mezi další lokality kde se našly střely patří Sezimovo Ústí (Krajíc, R. 2003), Česká Lípa (Koula, J. 1893), Týřov (Durdík, T. 1976), sbírka střel z okresního muzea v Chrudimi (Durdík, T. 1983), Rábí (Durdík, T. 1898), Mstěnice (Nekuda, R., Ustohal, V. 2003), sbírka Lovecko-lesnického muzea v Úsově na Moravě (Žákovský, P. 2011), soubor šipek z dosud neznámé lokality na Litomšlsku (Vích, D., Žákovský, P. 2012) či husitský Nový Tábor (Žákovský, P. 2011).

6.2. Zbroje

Pokud shrneme všechny zobrazené zbroje i s přílbami, u kterých není jisté, zda jsou obecnou figurou nebo patří nahoru nad štít, dostaneme úctyhodných 107 vyobrazení.

6.2.1. Kroužkové zbroje

Kroužkové zbroje se v erbech objevují v počtu 36 kusů. První zmínky o nich začínají v polovině 14. století s nejčastějším výskytem v západních Čechách a Královéhradeckém kraji. Způsob pletení kroužků byl vždy stejný a z erbu je nemožné poznat, zda je zbroj nýtovaná, svařovaná či kombinací obou těchto variant. Kroužková zbroj bývá vyobrazena několika způsoby. Na barevném erbu bývá zobrazena šedě/stříbrně, další možností je vytečkování nebo vyčárkování a poslední variantou je šrafování v řádcích, podle toho jak byla zbroj spletena/zkompletována. Tyto zbroje se vyskytují v během celého středověku a způsob jejich používání či inovace se projevují jen v nepatrných rozdílech (např. zkrácení suknice ke kolenům, různá velikost kroužků atd.).

K nejčastěji použitým obecným figurám patří celá paže krytá kroužky zobrazená na 17 erbech. Následují kroužkové rukavice zobrazené na 10 erbech a tzv. brnné nohy v 8 případech.

Pro příklad mohu zmínit nalezený kroužkový závěs ze zámku, původně hradu Hluboká nad Vltavou asi z poloviny 14. století. Na zámku se nacházejí ještě další torza kroužkových zbrojí (tyto torza se často nacházejí i při jiných výzkumech, ovšem jejich datace či přesné určení vzhledem k rozšířenosti a velkému rozsahu používání kroužkových zbrojí bývá velmi obtížná). Další kroužkové závěsy se nacházejí např. v muzeu v Coburgu, Landesmuseum v Zürichu či zbrojnici v Churburgu (Vaverková, Z. 1991).

Jeden z nejzajímavějších nálezů patří k tzv. „svatovítskému pokladu“ na Pražském hradě („košile sv. Václava“). Jedná se o kroužkovou košilu s rukávy a kroužky o průměru 8 mm uložené v NM. Zde je uložena i další kroužková košile s krátkými rukávy a límcem z 15. st. Spodní část košile je spletena do krokvicového vzoru (Petráň, J. a kol. 1985. s. 712). Nález celé košile je např. i na hradu Sklabina na Slovensku (Šimčík, P. – Pupala, M. 2005). Část kroužkové výzbroje jsem při exkurzi našel i v Nových hradech. Nález pochází z archeologického výzkumu hradní studny (Nové hrady, exkurze, 2013).

Tuto kapitolu nemá cenu dále rozebírat, jelikož kroužkové zbroje na erbech nejsou zobrazeny v dostatečné kvalitě pro bližší rozbor a i ten by nepřinesl nic nového v této oblasti. Kroužková zbroj patřila celý středověk k základnímu odění šlechty do bitvy a i po příchodu plátových zbrojí se často ujímá jako sekundární zbroj pod samotnými plechy.

6.2.2. Plátová zbroj

Plátové zbroje, především jejich části, jsou v erbech zastoupeny pouze 16 kusy. Objevují se nejčastěji ve Středočeském a Jihočeském kraji. Na našich erbech jsou k vidění pouze plátové doplňky končetin. Nikde se nevyskytuje postava v plné plátové zbroji. Vzhledem ke stylizacím a jednoduchostem maleb je velmi těžké určit jemné rozdíly, které vyplívají z odlišností zbrojí v určité časové ose. Pořízení plátové zbroje bylo navíc velmi nákladné a často bývala zbroj upravována dle přání zákazníka (viz. kapitola Bojové odění a Plátová zbroj) a proto se i jednotlivé kusy od sebe třeba i jen nepatrně liší. Erby se zobrazením této zbroje se u nás začínají

objevovat od poloviny 14. století, což je poměrně dlouhá doba od výroby prvních exemplářů těchto zbrojí koncem století.

U nejstarších erbů (Sudek z Vyčic a Bedřich z Lylče) se objevují prvky, kam patří plátová ochrana ramene s připojenou ochranou paže, jenž je složená z překrývajících se lamel. V devíti případech jsou zřetelné myšky na ochranu loketních a koleních kloubů, které se vyskytují od 13. století a během zbytku vrcholného a pozdního středověku. Plátové rukavice jsou zobrazeny na 10 erbech.

Pro příklad bych mohl uvést nález nejstarších platněřských prací z území Moravy (Obr. 12). Tento nález je velmi ojedinělý, neboť se nenachází v blízkosti žádného panského sídla nebo fortifikace a patrně patřil jednomu majiteli. Jedná se o čtyři kyrysy, opěrku kopí, plátové rukavice, ochranu paže a ramene. Absence nálezové situace poněkud komplikuje datování. Jedinou možností bylo srovnání s dochovaným materiálem a ikonografickými prameny, díky kterým se předpokládá výroba do závěru 14. a první poloviny 15. století (Žákovský, P. 2009).

Dalším pramenem mohou být např. městské zbrojnice, které jsou na našem území hojně zřizovány v 60. letech 14. st. Plzeňská zbrojnice má např. kcca. 400 kusů zbroje. Ne všechny ovšem spadají do mnou vymezeného období. Ze zmiňovaných kusů mohu zmínit např. torza krčních límců datovaných do roku 1500. Torza rukávů s myškami a rukavice spadající do závěru 15. st či prsní pláty se šorci datované opět na hranici roku 1500 n. l (Pertl, M. 1990).

Mezi některé další práce zabývající se zbrojemi patří např.: Flodrová, M. – Loskotová, I. 1995: Výrobky brněnských řemeslníků 14. století, in: *Archeologia Historica* 20, s. 551 – 561 nebo Hošek, J. 2003: Metalografie ve službách archeologie. Stav metalografického výzkumu artefaktů staré kovářské výroby na severu a severovýchodě Čech. Praha.

Vyvození přesnějších závěrů na základě takto skromného zdroje čítajícího pouze 16 zobrazení, ve kterých je mnohdy i těžké určit zda se opravdu jedná o plátovou zbroj je velmi obtížné a takřka nemožné. Plátové zbroje na míru v přesných rozměrech jsou vrcholem kovářského umu a tomu odpovídala i cena pořízení takovéto ochrany.

6.2.3. Přilba

Přilby se nacházejí v 61 erbech. A. Sedláček jich samozřejmě zobrazuje více, ale já jsem se rozhodl započítat pouze ty, které jsou jako obecné figury, nebo není 100% prokazatelné, že se jedná o doplněk nad erbem či tzv. klenot (tato funkce přilbice je blíže specifikována v kapitole přilba a točenice). V 7 případech se jedná o železné klobouky, které se objevují již v polovině 14. století, což potvrzuje i nejstarší zobrazený klobouk na erbu Mikuláše Duryňka z Vrbovce (1351). Opět nám stěžuje identifikaci stylizace a zachování znaků. Přibližně stejný počet jako klobouků, se nachází barbut bez hledí. Ve třech případech se nachází na erbu i lebka. Která se objevuje již v Macieowské bibli. Mezi nejvíce zobrazené přilby patří kbelcová, přes kterou často splývají příkrývadla. Přesto, že hrncová přilba ve 14. století mizí z bojišť, v heraldice si udržela čestné místo i dlouho poté, co se přestala aktivně používat.

Mezi nejzajímavější nález patří zcela nepochybně hrncová přilba nalezená na hradu Dalečín na Moravě. Chronologicky spadá do konce 13. a začátku 14. Století. Tyto přilby se nacházejí po celé Evropě viz. nálezy: Madeln, Canterbury, Hereford, Smoleň, Tannenberg atd. Přilby se liší v základní konstrukci počtu plátů použitých při výrobě. Dělí se na tříplátové a pětiplátové (Žákovský, P., Hošek, J., Cisár, V. 2012 s. 91 – 125) Ze zobrazených erbů lze mnohdy bohužel stěží určit typ přilby, natož z kolika plátů se skládá.

Jak již bylo zmíněno výše. Tyto přilby se udržely v heraldice i přes to, že je již dávno nahradil modernější typ a toto privilegium si drží dodnes. To jistě svědčí o jejich velké oblibě a hojném používání šlechtou. Tomu nasvědčuje i fakt, že se tyto přilby nosily přes novější typy (např. šlap či basinet) a později se vyráběli jejich repliky i z kůže (zde se však jednalo nejspíše o dekorativní či reprezentativní prvek, než o plnohodnotnou přilbu)(Vaverková, Z. 1991). Všechny zmíněné důvody proto jasně hovoří o vysoké oblíbenosti tohoto typu přilby a i do dnešních dnů při obecné představě o rytířovi jistě vyplyne na mysl právě tento typ přilby, která se stala odznakem rytíře (Świętosławski, W. 2006. s. 117 - 118).

6.2.4. Štít

Štíty se na českých a moravských erbech objevují na 13 erbech. V šesti případech se jedná o pukláš s hrotem, pro který se mi na našem území nepodařilo nalézt archeologické doklady. Ostatních sedm štítů je typologicky stejných. Jedná se o trojúhelníkové štíty s rovným okrajem. Strany se v pravidelném mírném vyduť spojují v dolním rohu. Tyto

„sférické“ štíty patřily ke spotřebnímu zboží a bojovník jich za bitvu či turnaj mohl vystřídat několik. Vyrobeny jsou z převážně z organických materiálů a archeologické nálezy se týkají převážně hřebů či nýtů.

7. Závěr

Tato práce byla velmi obtížná, neboť u nás doposud podobný pokus o konfrontaci erbů s archeologickými doklady militárií v takové míře nebyl nikdy popsán a neměl jsem možnost vycházet či alespoň porovnat zjištěné výsledky s jinými autory. Pro naše území navíc chybí větší typologické řady pro nalezený militárií či publikované souhrnné katalogy.

Konfrontací s archeologickými a literárními prameny jsem došel k závěru, že přiřazení chladných zbraní do typologických tabulek nemusí být vždy absolutní. Několik případů erbů typologicky nezařaditelných či spadajících do jiného období tomu nasvědčují. Jelikož je to ale stále ikonografický zdroj, nemůžeme si být jisti věrným zobrazením autorem, jako např. v nejhojněji zastoupené militárii, která byla heroldy stylizovaná do takové míry, že ztratila většinu své vypovídající schopnosti a nyní je její interpretace takřka nulová. Přitom hroty šípů a šípek patří k nejčastěji nalézaným militáriím u nás. Zvláštností také je, že lukostřelba byla rytířstvem odsuzována jako nečistá praktika boje (jak zmiňuji v kapitole střelné zbraně) a přesto jsou hroty střel nejčastěji zobrazené obecné figury. Se stylizací jsou na tom podobně kroužkové a plátové zbroje, které jsou zachyceny příliš jednoduchou kresbou a nevyniknou tak rozdíly, které

je vývojově a časově odlišují.

Myslím, že zpracováním tohoto tématu jsem alespoň malou troškou přispět k poznání militaristického středověku u nás. Jelikož se věnuji historickému šermu a zakládám si řemeslnickou dílnu, rád bych pokračoval ve studiu tohoto tématu a v budoucnu ho rozšířil o experimentální výrobu dobovými technikami.

8. Summary

My main theme of my bachelor thesis is iconographic display of military artifacts on medieval coats of arms in a continuous context. This topic is further detailed discussed. In the Middle Ages was customary, that nobles or noble families depicted in their coats of arms numerous weapons, which were typical for their time or it could be unique pieces of armors. We can outline a pretty good summary of popular weapons or arms.

Then I formulate and illustrate this hypothesis on this basis. I compare archaeological findings and documents of militaria on medieval coats of arms by using analysis of medieval heraldry Czech nobility between the 13th - 15th century. The overview of coats of arms is based mainly on the enumeration of literature. Then I compare this knowledge with the findings documented in archaeological research.

Part of my job is a brief description of weapons which is formed as

cold weapons (sword, ax, spear, mace), also with gunshot (Crossbow, bow). I also devote attention to fighting clothing. The most widely used armor was a quilted armor as a basis. I can called the ring armor like the better armor then the guilted armor. That was used separately or under the plated armor.

This work could contribute to the knowledge of military artifacts used by the nobility and also bring a new perspective on working with iconographic material.

9. Použitá literatura

Beneš, C. 1992: Zbroj. První vydání. Stráňavy: HOBBY PRESS.

Beneš, C. 1977: Chladné zbraně ve sbírkách našich muzeí II. Hradec Králové.

Beneš, C. 2002: Přílba – ochrana i ozdoba válečníka. Praha. Naše vojsko.

Bennet, M. a kol. 2007: Bojové techniky středověkého světa. Fighting techniques of the medieval world. Praha: D-Consult, s.r.o.

Buben, M. 2003: Encyklopedie heraldiky. Čtvrté vydání. Praha: Libri.

Byam, M. 1992: Staré Zbraně. Arms and Armour. Přeložil Pavel Habáň. Bratislava. Vydavatelství Tatran.

Dolínek, - V. Durdík, J. 2008: Historické zbraně. První vydání. Praha. Naše vojsko, s. r. o.

Durdík, T. 1990: Bronzová hlavice palcátu z Plzně. *Archaeologia Historica* 15. s. 419 – 424.

Durdík, T. 1976: Nálezy z hradu Týřova I.. Katalog starších sbírek, Zprávy Československé společnosti archeologické při Československé akademii věd, 18, s. 3 – 6.

Durdík, T. 1983: Středověké zbraně. Sbírkový katalog Okresního muzea v Chrudimi. Chrudim.

Durdík, T. 1989: Železné předměty z hradu Rábí, *Castellogica bohemica*, 1, s. 279 – 294.

Durdík, T. 1973: Kostěné obložení sochy kuše v českých a moravských nálezech. *Archeologické rozhledy*, r. 25, s. 344 – 345.

Embleton, G. 2000: *Medieval Military costume*. Wiltshire. The Crowood Press Ltd.

Flori, J. 2008: *Rytíři a rytířství ve středověku. Chevaliers et chevalirie au Moyen Age*. Praha. Vyšehrad, spol. s.r.o.

Głosek, M. 1984: *Miecze środkowoeuropejskie z X-XV w.* Warszawa – 1996:

Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich. Warszawa-Łódź.

Głosek, M. 1996: Późnośredniowieczna broń obuchowa w zbiorach polskich. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa – Łódź

Heilandová, L. 2008: Vývoj šlechtického erbu. Šlechtický erb jako umělecké dílo a prostředek reprezentace. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, 115 l., Vedoucí diplomové práce PhDr. Karel Maráz, Ph.D.

Lampart, F. 2011: Stredoveká sakrálna ikonografia ako prameň bádania militaristiky na príklade spišských umeleckých pamiatok. Prešov.

Hejna, A. 1983: Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel doby přemyslovské v Čechách. Památky archeologické. Praha. s. 388.

Hejna, A. 1962: Soubor nálezů z Hrádku Bolkova v severovýchodních Čechách. Památky archeologické. Praha. s. 455 – 471.

Choc, P. 1967: S mečem i štítem. Praha. Naše vojsko.

Chotěboř, P. 1986: Komplexní povrchový průzkum hradu Valečova. Památky archeologické č. 1. Ročník 1986. Praha. s. 186.

Kašpar J. 2010: Technologie výroby a zpracování středověkých hrotů střel.

Diplomová práce. Brno. Vysoké učení technické v Brně. 82 I., Vedoucí diplomové práce Ing. Pavel Doležal, Ph.D.

Kolář, M. - Sedláček, A. 1902: Českomoravská heraldika. Praha.

Kouřil, P. 2003: Bronzová hlavice palcátu z opevněného sídla Přerovce. 2008. *Archaeologia Historica* 28. s. 649 – 651.

Krajíc, R. 2003: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobku ze železa. Díl 2. Praha.
Koula, J. 1893: České šípy z XV. Věku, *Památky archeologické a místopisné*, 16, 3, s. 139 – 142.

Měchurová, Z. 1989: Zdobená šipka do kuše ze sbírek Historického muzea ve Slavkově. *Archeologické rozhledy*. XLI. Praha. s. 208 – 211.

Myslivoček, M. 2005: Velké erbovník. Plzeň. Fraus. Svazek 1.

Nekuda, R. - Kukla, Z. 1998: Zbraně, jimiž byla ostřelována tvrz ve Mstěnicích = Waffen, mit denen die Feste in Mstěnice beschossen wurde, *Ve službách archeologie: sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc.* Archeologický ústav AV ČR, s. 223 – 228.

Nekuda, R. – Ustohal, V. 2003: Militária ze Mstěnic, In: Hašek, V. - Nekuda, R. - Unger, J. (eds): *Ve službách archeologie Iv. Sborník k 75. narozeninám Prof. PhDr. Vladimíra Nekudy, DrSc.* Brno. s. 223 – 228.

Oakeshott, E. 1997: *The Sword in the Age of Chivalry*. Woodbridge. The Boydell Press.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM – díl XXVIII. Aion CS, s.r.o. s. 28 836.

Petráň, J. a kol. 1985: *Dějiny hmotné kultury 1(2)*, Praha.

Pertl, M. 1990: Nejstarší platněřské památky z fondu původní městské historické zbrojnice v Plzni, *Archaeologia Historica* 15, s. 425 – 435.

Ptáčková, J. - Unger, J. 1994: Meč z Lelekovického hradu. *Casteologica Bohemica* 4. s. 251 – 256.

Sedláček, A. 2001: *Atlas erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Historický ústav AV ČR.

Sedláčková, L. - Žákovský, P. 2007: *Mackovice (okr. Třebíč). Přehled výzkumů* 48. Brno. s. 481.

Schwarzenberg, K. 2007: *Heraldika*. Třetí vydání. Praha: Vyšehrad.

Slivka, M. 2002: Symbolika výzbroje a výstroje. *Archaeologica historica*. s. 589 – 605.

Sommer, P. 1983: Nález ořechu z kuše v Berouně, *Archeologické rozhledy*, r. 35, s. 328 – 329.

Strzyż, P. 2005: Ruskie buławy „gwiaździste” z terenu Małopolski. *Acta Militaria Mediaevalia* I. s. 107 – 114.

Świętosławski, W. 2006: Wizerunki militariów w godłach średniowiecznych herbów rycerstwa polskiego, *Acta Militaria Mediaevalia* II, s. 115 - 136.

Šimčík, P. – Pupala, M. 2005: Krúžková košeľa z hradu Sklabina. In: *Sborník Slovenského národného múzea XCIX, Archeológia* 15. s. 93 – 101.

Tymonová M. - Žákovský P. 2012: Železný meč ze Stěbořic. In: Doležel, J.; Wihoda, M. (eds.), *Mezi raným a vrcholným středověkem : Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*. Vyd. 1. Brno: AÚAV ČR. s. 611 – 623.

Vaverková, Z. 1991: Kroužkový závěs k basinetu ze zámku Hluboká, *Archaeologica historica* 16, s. 379 – 384.

PETRÁŇ, J a kol. 1956: *Dějiny hmotné kultury I. (2) Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. 1. vyd., Praha: SPN.

Vích, D. - Žákovský, P. 2012: Soubor kovových předmětů z dosud neznámé lokality na Litomyšlsku. *Archeologické rozhledy*, Praha: AÚ AV ČR, 2012, roč. LXIV, č. 1, s. 89 - 128.

Wagner, E. - Drobná, Z. - Durdík, J. 1956: *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*. Praha. Naše vojsko.

Žákovský, P. 2011: Středověké a raně novověké chladné zbraně ze sbírek Městského muzea v Moravském Krumlově. In Hrad jako technický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel. První vydání. Brno. Masarykova Univerzita.

Žákovský, P. 2009: Dlouhé meče ze sbírek muzeí v Chocni a Vysokém Mýtě. Archeologické rozhledy. LXI. s. 509 – 523.

Žákovský, P. 2009: Hromadný nález nejstarších platněřských prací z území Moravy. Archaeologia historica 34. s. 409 – 444.

Žákovský, P. 2010: Nález zdobené sekery z Ochozu u Brna. Časopis společnosti přátel starožitností. 4/2010. s. 198 – 205.

Žákovský, P. 2008: Středověká a raně novověká militaria ze sbírek Městského muzea v Moravském Krumlově. Moravský Krumlov: Městské kulturní středisko.

Žákovský, P. 2008: Značené vrcholně a pozdně středověké dlouhé meče ze sbírek Městského muzea v Broumově. Archaeologia historica 33. s. 471 – 490.

Žákovský, P. 2011: Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakonic. Příspěvek k lokalizaci husitského Nového Tábora. Archaeologia historica 36. s. 485 – 521.

Žákovský, P. 2008: Tausované kopí se jménem Viktorina ze Žerotína.

Příspěvek ke klasifikaci a datování hrotů kopí s částečně hraněnou tulejí.
Casteologica Bohemica 11. s. 473 – 482.

Žákovský, P. 2011: Středověká a raně novověká militaria ze sbírek Lovecko-lesnického muzea v Úsově na Moravě. Acta Militaria Mediaevalia, Kraków - Rzeszów - Sanok: Muzeum Historyczne w Sanoku, 2011, roč. 7, č. 1, s. 105 - 159.

Žákovský, P. 2011: Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakonic. Příspěvek k lokalizaci husitského Nového Tábora. Archaeologia historica. s. 485 – 521.

Žákovský, P. - Hošek, J., Cisár, V. 2012: A unique finding of a great helm from the Dalečín castle in Moravia. Acta Militaria Mediaevalia, Kraków-Rzeszów-Sanok, roč. VIII, č. 1, s. 91 - 125.

Internetové a ostatní zdroje:

[online] [cit. 2012-24-6] <http://cestyapamatky.cz/kolinsko/lstibor>

Tomič, L. 2012: Rekonstrukce prošívané zbroje na základě ikonografických podkladů z 13. století, <http://curiavitkov.cz/clanek19.html>, citováno 24. 6. 2012.

Picek, M.: Hroty šípů a šípek aneb střelné zbraně v pozdně středověkých čechách [online] dostupné na: <http://www.livinghistory.cz/node/17>

Kuneš, J. 2012: Zbraně jako symboly, roč. 2003, <http://herold.ujancaku.net/herold-clanky/files/971ee3e6d81dd6f039e1aace04258485-14.html>, citováno 16. 4. 2012

Krejčík, M. 2012: Heraldická věda, http://www.heraldik-1a.com/heraldicka_veda.html, citováno 20. 5. 2012

Krejčík, M. 2012: Heraldická věda, <http://www.heraldik-1a.com/heraldika.html>, citováno 15. 6. 2012.

Kováč, P. 2012: Lauf an der Pegnitz: Jaký bude další osud erbovní klenotnice Českého království? <http://stavitele-katedral.cz/lauf-an-der-pegnitz-jaky-bude-dalsi-osud-erbovni-klenotnice-ceskeho-kralovstvi/>, citováno 10. 4. 2012

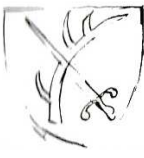


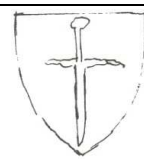
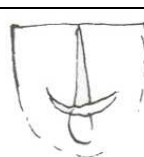
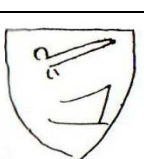
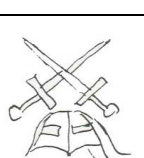
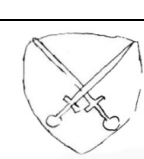
Bláha, R.: Předměty ze železa, studijní materiály, <http://www.uhk.cz>, citováno 25. 6. 2013.






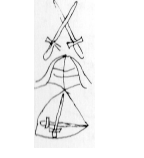

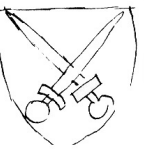

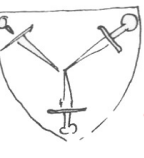
Nové hrady, exkurze, 18. 7. 2013









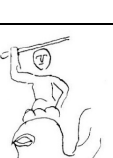

10. Přílohy

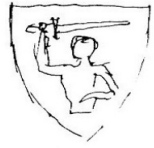



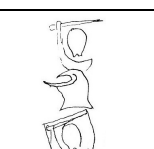


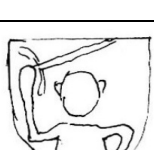
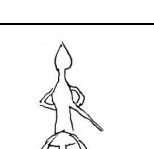
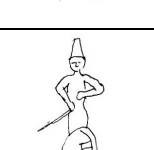
Tabulky:

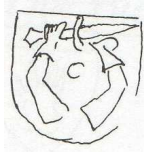
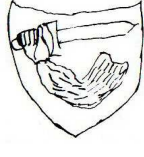




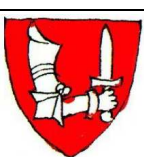

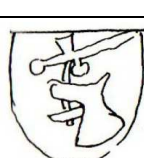

Tab. č. 1 - typologie mečů dle Oakeshotta (Oakeshott, E. 1997)


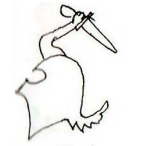
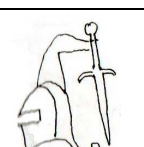
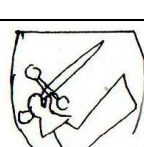
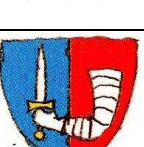
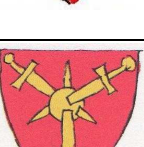
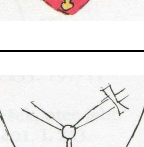
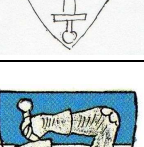
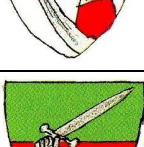
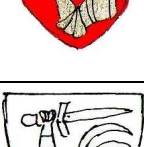
Jméno	Rok	Erb	Oakeshott typology		
			Čepel	Hlavice	Jílec
Absolon z Chříče	1428		XV,XVI	?	?
Anna ze Chříče - Pečetí Martin Mejsnár z Lužné	1456		XXI	?	?
Martin Mejsnár z Lužné	1456		XVIII	G-I,J-K,R	11
Michalec z Vranína	1401		XIIa	G-I,J-K,R	7
Vaněk z Železné	1455		?	?	9, 11
Simon Sudlice z Žernově	1487		?	?	11
Hynek ze Štramberka			?	G-I,J-K,R	1, 3
Albert z Buřenic, odjinud z Cerekvice	1365		XVII	G-I,J-K,R	1, 3

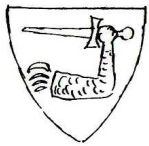
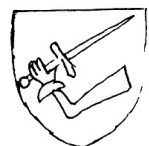
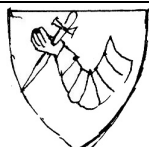
Oldřich Tluksa z Kamene	1370-1371		?	G-I,J-K,R	1, 3
Oldřich z Vokova	1376		XVIa	M-P	1, 3
Oldřich z Buřenic	1366-1382		Xa	G-I,J-K,R	1, 3
Přibík z Božejova	1382		?	G-I,J-K,R	9, 11
Hynek z Čechtic	1395		?	?	1, 2, 5
Přibík z Božejova	1395		?	?	1, 3
Jeník z Mečkova	1433		?	G-I,J-K,R	1, 3
Rynart z Vrábí	1360		XIV	G-I,J-K,R	1, 3
Hertvík z Lipničky	1369		?	N	1, 3
Tomáš Farář z Lukého	1447		XV	G-I,J-K,R	1, 3

Ulrich von Schauflern von Saher	1349		?	?	?
Ludvík von Zwerlarn	1350-1361		XX	G-I,J-K,R	1, 3
Bernart z Žestova	1354		?	G-I,J-K,R	1, 3
Vojslav z Dubové	1380		XVIIIb	T-T5,V2	2, 5
Jan z Dubového	1371-1383		?	G-I,J-K,R	1, 3
Jendlin z Dubového	1371		XX	G-I,J-K,R	2, 5
Johánek z Dubového	1402-1404		XX	G-I,J-K,R	1, 3
Jendlín a Ješek ze Chvalin	1375		XX	N	2, 5
Mikuláš Plachta z Baršova	1378		?	?	?
Jan Plachtík z Baršova	1414		XV	?	2, 5

Beneš Plachta z Baršova	1426		XV	?	2, 5
Pavlík ze Žumberka	1383-1385		?	?	2, 5
Vilém z Žumberka	1445		?	?	1, 3
Vilém z Žumberka	1443-1456		?	?	9, 11
Ludvík z Žumberka	1484		?	?	?
Oldřich z Jivovice odjinud Plachta z Trojanovic	1383		?	T-T5,V2	2, 5
Jindřich z Jivovice	1385		?	?	1, 3
Mikuláš Sudlice z Jivovice	1445-1456		?	?	?
Nedamír z Sodoměře	1390		?	?	?
Oneš z Koclěřova	1387		?	?	?

Jan Ktyl z Velenov	1422-1443		XXII	F	7, 9, 11
Bedřich z Vraního	1346		XIV	G-I,J-K,R	2, 5
Mikeš z Vraního	1406		XVI	M	?
Hynek z Vrahího	1406		XVI	?	2, 5
Vácslav z Vraního	1463			T-T2	2, 5
Litvin z Nedřeva, z Čivíc	1475		?	G-I,J-K,R	?
Dyn z Strážiště			XXII	G-I,J-K,R	2, 5
Jiřík Trossický			XXII	?	2, 5
Vaněk z Kněžmosta	1448		?	G-I,J-K,R	2, 5
Hern von Klussa, von Stein			?	?	?

Jan Horyna z Nabočan	1434		?	?	1, 3
Jan z Měcholup	1396		?	?	1, 3
Bohuslav z Čachovic	1434		XXIIb	G-I,J-K,R	7, 9, 11
Bohuslav z Čachovic	1450		XVI	G-I,J-K,R	11
Vladyk z Konobrž	1474		XX	G-I,J-K,R	2, 5
z Fulštejna			XX	G-I,J-K,R	2, 5
Herbort, truksas biskupův	1255		XX	G-I,J-K,R	1-3, 5
Ulrich von Lucz genant Scal	1415		?	G-I,J-K,R	1.III
Žofie z Lilče, z epita			XXII	G-I,J-K,R	11
Bedřich z Lilče	1359		XX	?	7, 9

Bedřich z Lilče	1366		XVI	G-I,J-K,R	2, 5
Mikšík z Plenkovic	1399		XVIa	G-I,J-K,R	1, 3
Vojenský z Vojenic			?	?	2, 5


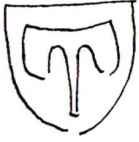
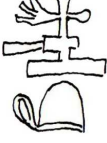



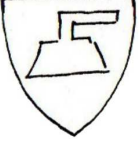


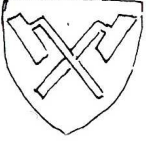
Tab. č. 2 – Typologie středověkých mečů (Oakeshott, E. 1997)











Muzeum/depozitář/nález	datace	typ meče	hlavice	jílec	zdroj
Reg. muz. Vysoké Mýto	přelom 13. a 14. st	XIIIa	I	1, 3	Žákovský P., 2009. Str. 129-135
Orlické muz. V Chocni	přelom 13. a 14. st	XIIIa	J	1, 3	
Orlické muz. V Chocni	2. pol. 14. a 1 pol. 15. st.	XVII	H - H1	1, 3	
Orlické muz. V Chocni	2. pol. 14. a 1 pol. 15. st.	XVII	H - H1	1b	
Moravský Krumlov	15. - 16. st.	XVIIIa	J - K	1, 3	Žákovský P., 2008. Str. 63-64
Moravský Krumlov	2. pol. 14. a 1 pol. 15. st.	XVIa	J - K	1, 3	
Městské muz. v Broumově	15. - 16. st.	XIIIa	-	-	Žákovský, P. 2008. Str. 471 – 490
Městské muz. v Broumově	15. - 16. st.	XIIa	T5	12	
Městské muz. v Broumově	15. - 16. st.	XIIa	T5	1	
Pardubické muz.	-	-	J	1, 3	



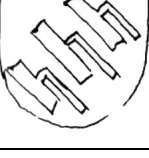
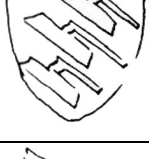
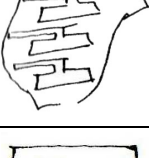
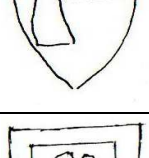
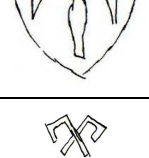
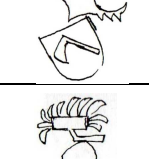
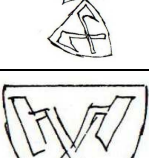
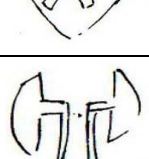
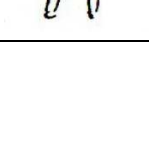
Slezské zemské muz.	2. pol. 14. a 1 pol. 15. st.	XVIa	K	5	Tymonová M., Žákovský P. 2012. 611 – 615
Lelekovický hrad	-	XVIa	H1	7	Ptáčková, J., Unger, J. 1994
Národní muz.	14. - 15. st	-	H - K	1, 3	Petráň, J. a kol. 1985. 724
Národní muz.	pol. 15. st	-	S	-	
Národní muz.	-	-	T5	-	
Nedakonice	2. pol. 14. a 1 pol. 15. st.	XVIa	H		Žákovský, P. 2011. 507 - 509
Mackovice	13. - 15. st	-	I	-	Sedláčková L., Žákovský P. 2007






Tab. č. 3 – Typologie seker + přiložená chronologie (Głosek, M. 1996)

Jméno	Rok	Erb	Typ
D<omi>ni Ssmapolczky			XI - Xia, XIII ?
Beneš z Lubna			
Apolena z Teplé			XI - Xia, XIII ?
Bořita z Budče			XI - Xia, XIII ?

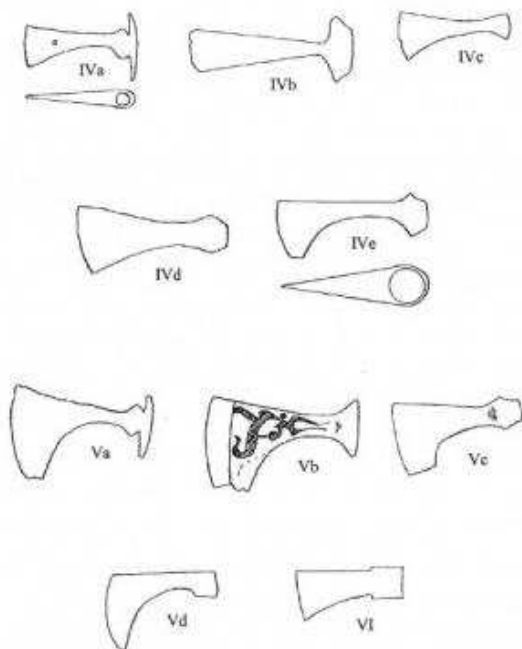
Jan Lapačka z Sukorad	1453		XI - Xia, XIII ?
Jiřík Lapačka z Sukorad	1484		?
Ondřej z Bílska	1389		?
Maršík Záraza z Petrovic, z Kestřan	1398		?
Příbel z Mladějovic	1451		XI - Xia, XIII ?
Ondřej z Mladějovic	1466		XI - Xia, XIII ?
Petr Stupecký z Houžné	1472-1480		XI - Xia, XIII ?
Styr z Beřkovic	1367		X
Hynek z Ředhoště	1367-1368		XI - Xia, XIII ?
Sekerkové z Sedčic			XI - Xia, XIII ?

Jindřich z Trhlav	1403		XI
Ratibor z Sedčic	1417		XI - Xia, XIII ?
Bořita Sekerka z Sedčic	1441		XI
Bušek Sekerka z Sedčic	1456		XI
Purkart z Hořešovic	1459		X
Jiřík z Chylic	1474		XI - Xia, XIII ?
Václav Sekáč z Újezda	1443		XI - Xia, XIII ?
Václav Sekáč z Újezdce	1452		XI - Xia, XIII ?
Petr z Mikovic	1458-1466		IX
Erasim, Hans Tannberger	1434		X

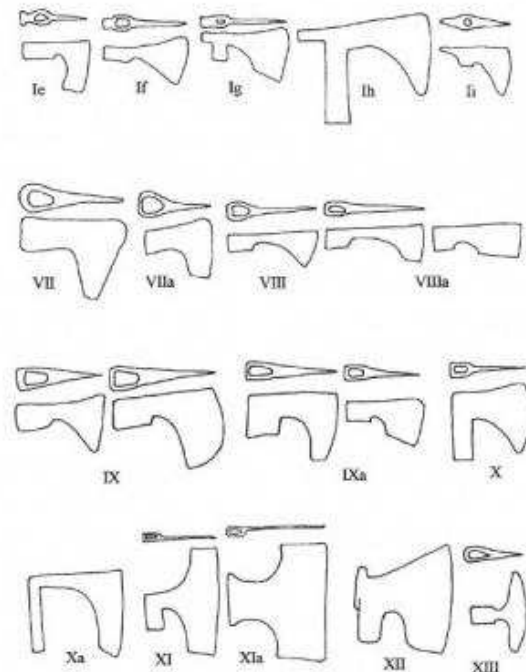
Boleslav z Budenic	1328		XI - Xia, XIII ?
Jindřich Krásný z Peruce	1413		XI - Xia, XIII ?
Bohuše z Peruce	1436-1442		XI - Xia, XIII ?
Tas z Peruce	1474		XI - Xia, XIII ?
Tas z Peruce v Hořovic			XI - Xia, XIII ?
Eliška ze Zbraslavě	1334		X
Panuš de Mircz			?
Arnošt ze Zhodovic	1456		X – Obecná figura Xa - klenot
Mikuláš z Kralic	1310		Xa
Blud z Kralic	1341		XI - Xia, XIII ?
Boleslav z Veselé	1337		XIII

<u>Alšik</u> z <u>Bystřice</u> , z <u>Mrzkles</u>	1381		XI - <u>Xia</u> , XIII ?
<u>Hynek</u> z <u>Ředhoště</u> , z <u>Hobzí</u>	1367- 1368		XI - <u>Xia</u> , XIII ?
<u>Vitek</u> z <u>Bystřice</u>	1381		XI - <u>Xia</u> , XIII ?
<u>Petr</u> z <u>Buče</u>	1387		X
<u>Bořita</u> z <u>Budče</u>	1446		XI

(Głosek, M. 1996)



Tabl. III. Skrócona typologia czekanów i toporów z X-XII w. według A. Nađolskiego.



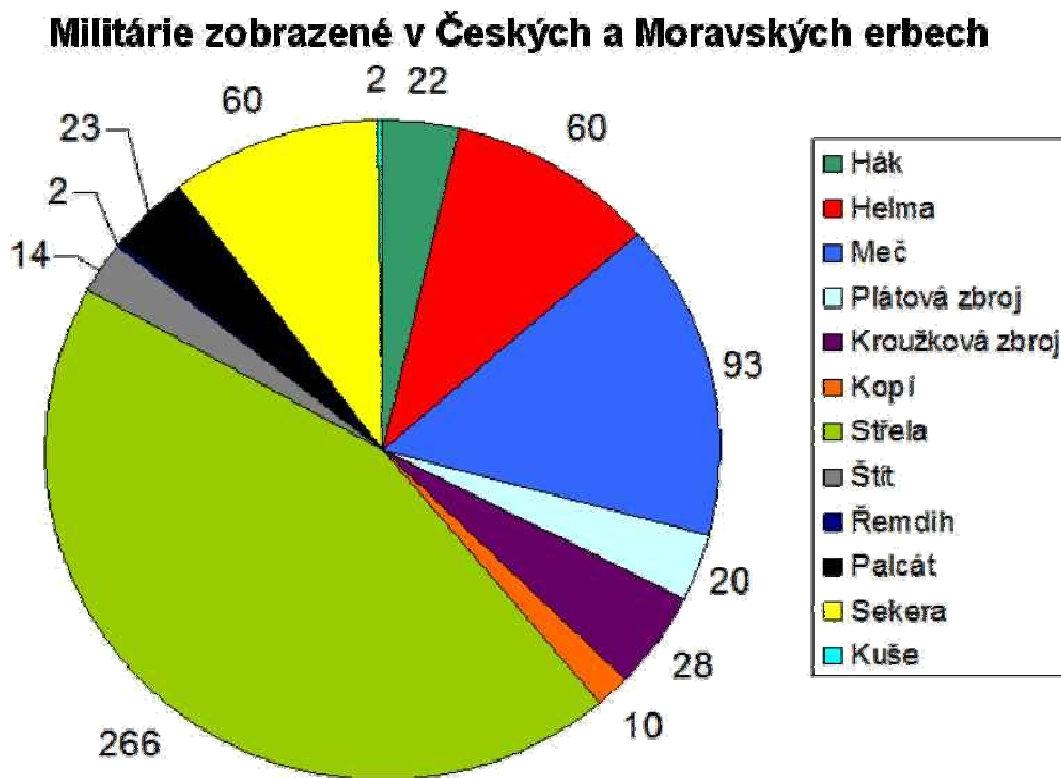
Tabl. IV. Typologia czekanów, toporów i siekier z okresu późnego średniowiecza.

(Glosek, M. 1996)

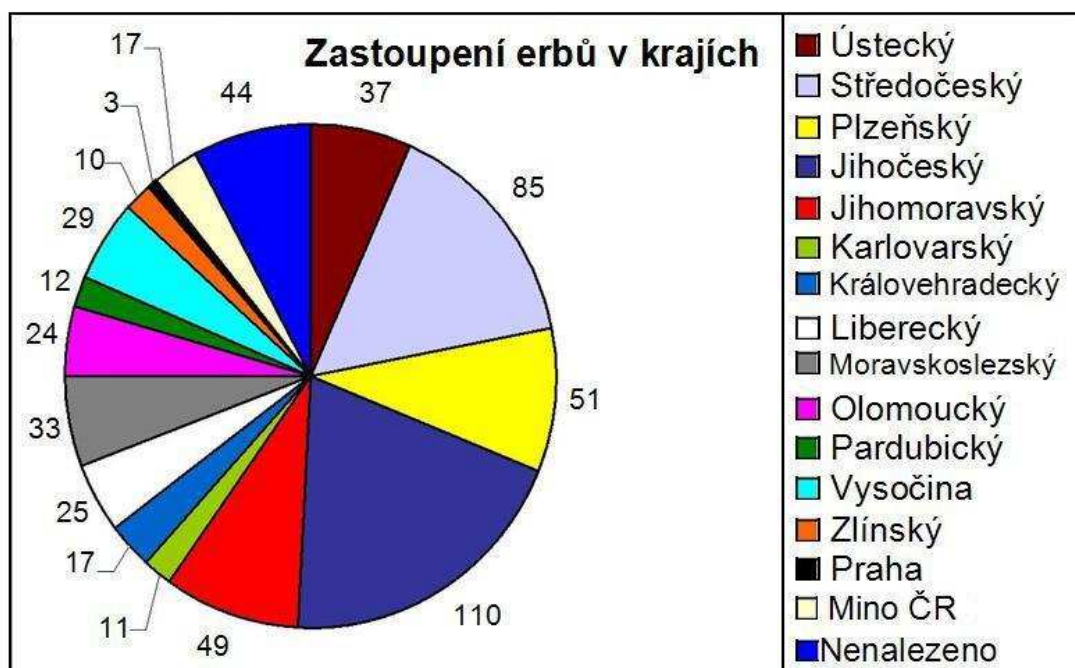
Chronologie seker dle M. Gloska 1996					
Typ	Století				
	XII	XIII	XIV	XV	XVI
IV c	—————				
IV d		—————			
V d		—————			
VII		—————			
VIIa	—————				
VIII		—————			
VIIIa		—————			
IX		—————			
Ixa		—————			
X		—————			
Xa		—————			
XI		—————			
XIa		—————			
XII		—————			
XIII		—————			

Grafy:

Graf č. 1 – Militárie zobrazené v Českých a Moravských erbech



Graf č. 2 – Zastoupení erbů v krajích

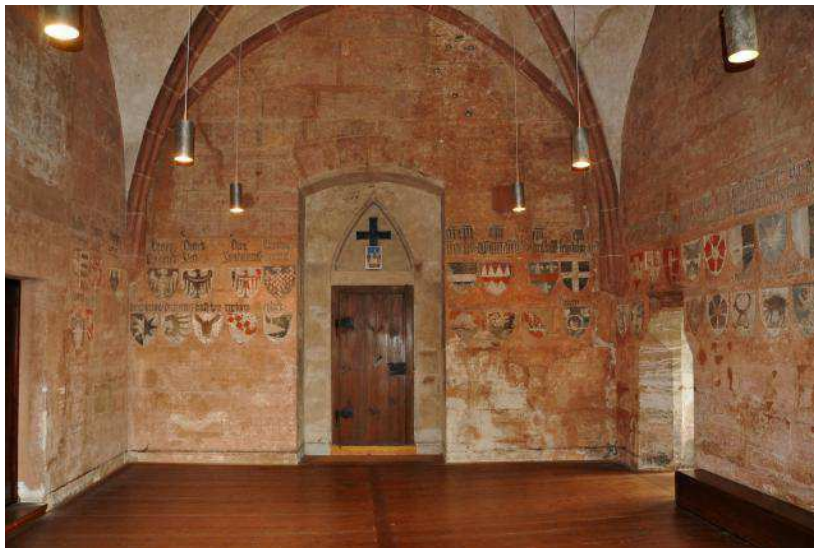


Graf č. 3 – Časová osa výskytu militárií v erbech

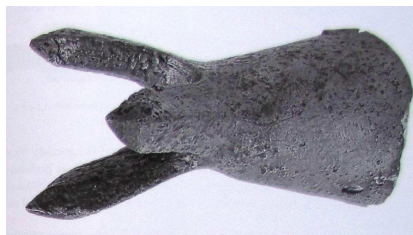


Obrázky:

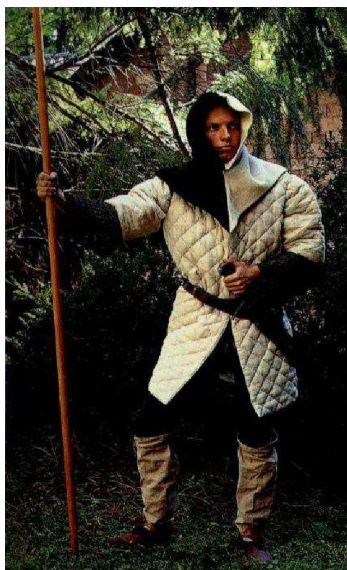
Obr. č. 1 – Hrad Lauf – erbovní síň (Kováč, P. 2012)



Obr. č. 2 – Hrot turnajové kopí (Dolínek, V. Durdík, J. 2008)



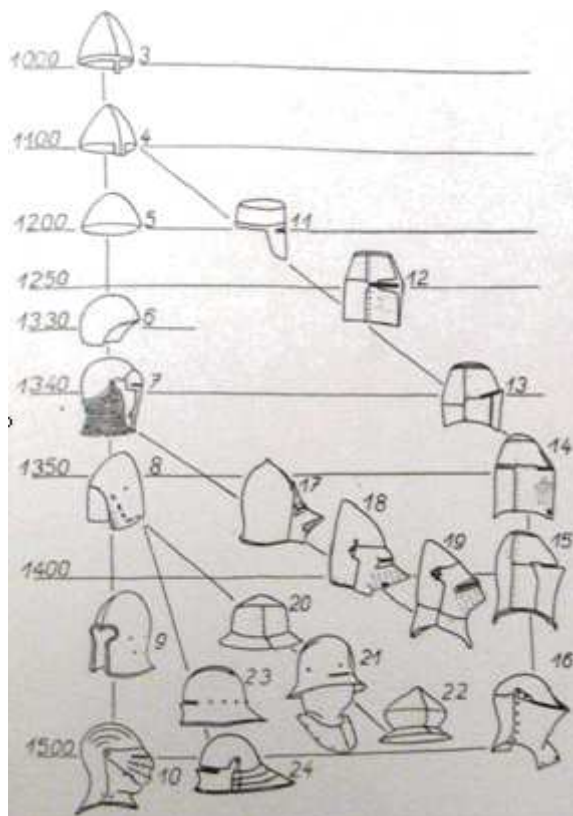
Obr. č. 3 – Bojovník s gambesonem (Embleton, G. 2000)



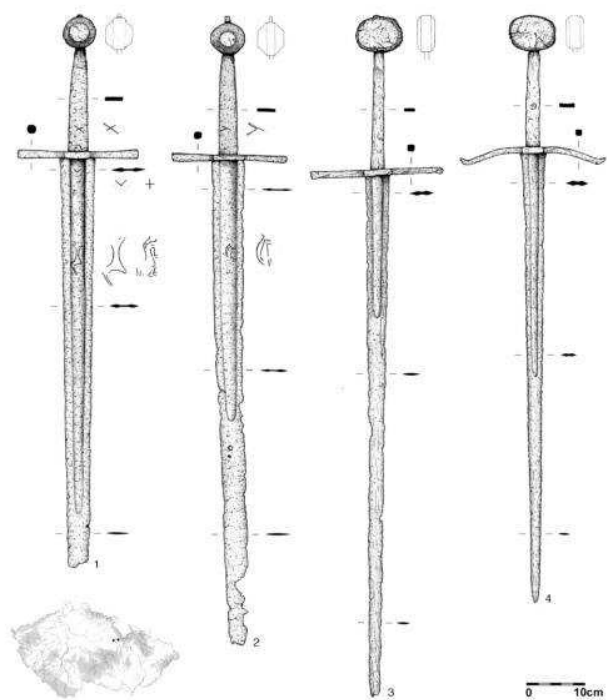
Obr. č. 4 – Zbroj Zikmunda Tyrolského (Kunsthistorisches Museum Wien)



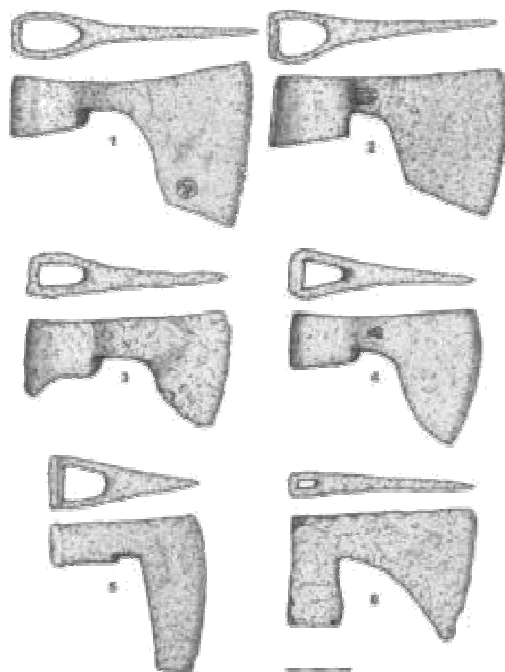
Obr. č. 5 – Typologie přileb (Beneš, C. 1992)



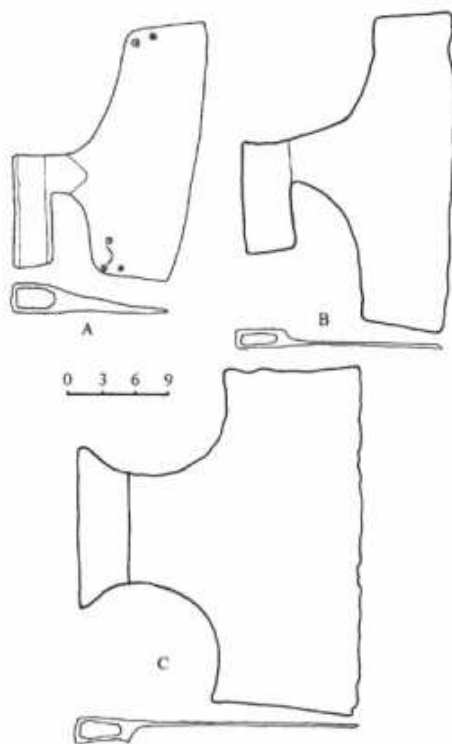
Obr. č. 6 – Dlouhé meče z Chocně a Vysokého Mýta (Žákovský, P. 2009)



Obr. č. 7 – Sekery z Moravskokrumlovského muzea (Žákovský, P. 2011)

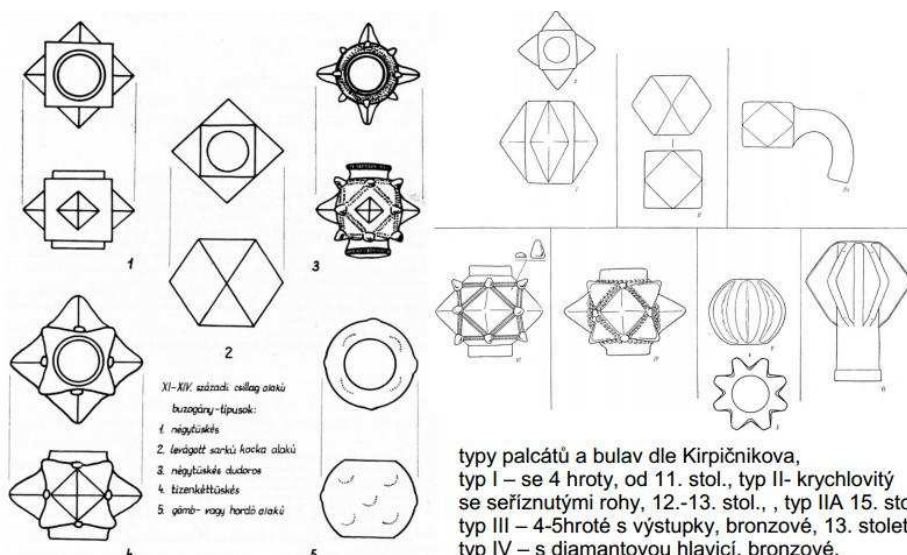


Obr. č. 8 – Teslice (Głosek, M. 1996)



Tabl. XXX. Topory. Typ XI. A – nr kat. 121; B – nr kat. 72. Typ Ia: C – nr kat. 67.

Obr. č. 9 – Typologie hlavic palcůů a bulav (Bláha, R.)



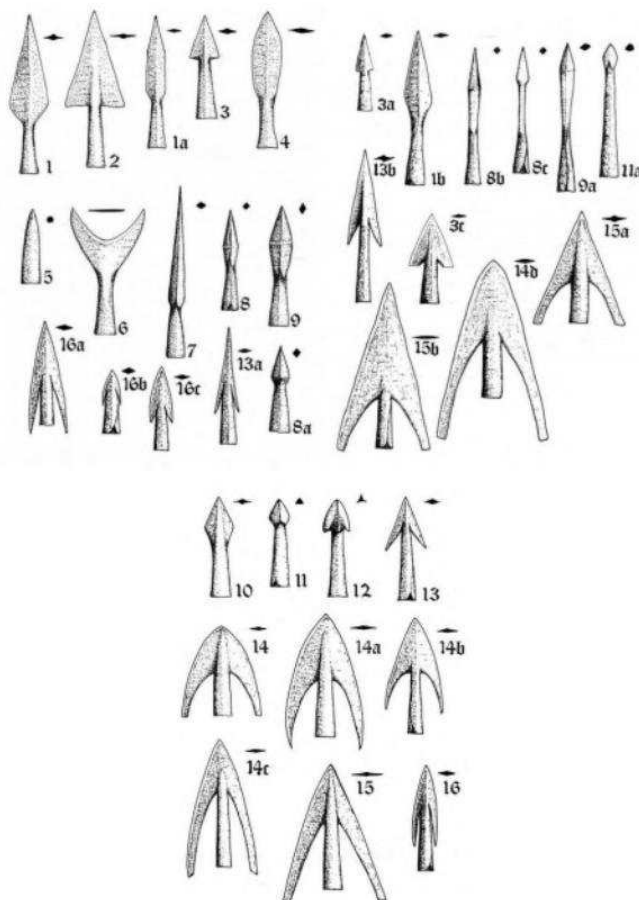
XI-XIV. századi csillag alakú
buzogány-típusok:
1. négytüskés
2. levágott sarkú, hocka alakú
3. négytüskés dudoros
4. tízenkettűtüskés
5. gömb- vagy hardós alakú

typologie palcůů a bulav dle L. Kovácse, 1971

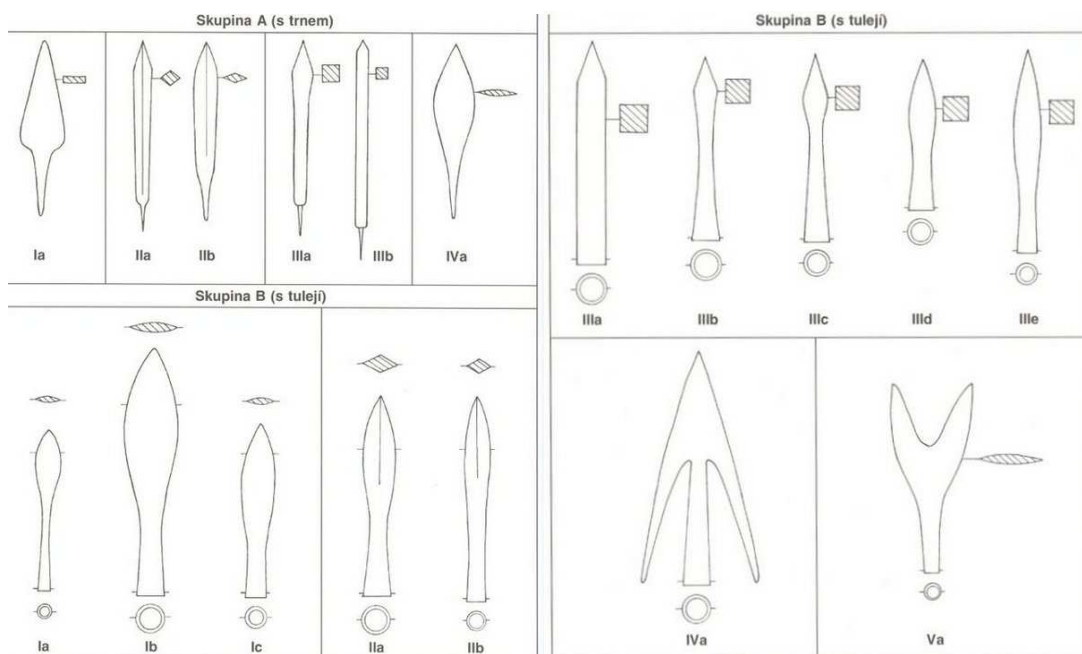
typ I – 11. stol.; typ II – 12.-13. stol.
typ III - 12.-13. stol.; typ IV – 12.-14. stol.
typ V – 12.-14. stol.

typy palcůů a bulav dle Kirpičnikova,
typ I – se 4 hroty, od 11. stol., typ II- krychlovitý
se seřiznutými rohy, 12.-13. stol., typ IIA 15. stol.
typ III – 4-5hroté s výstupky, bronzové, 13. století,
typ IV – s diamantovou hlavicí, bronzové,
typ V – s kulatou (cibulovitou) hlavicí, většinou
železné, od 12.-13. do 17. stol.
; typ VI – s žebrovitou hlavicí (lamelami),
(13.-) 15.-16. stol.

Obr. č. 10 – Typologie hrotů dle London Museum Medieval Catalogue



Obr. č. 11 – Typologie hrotů dle R. Krajíce (Píček, M.)



Obr. č. 12 – Hromadný nález plátových zbrojí z Brodku u Přerova
(Žákovský, P. 2009)

